

Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi*

Oktay Özel*
Gökhan Çetinsaya*

Bu yazıyı, yazıda anılan bütün maddi ve manevi olumsuzluklara rağmen, onlara katkıda bulunmadan ve onların kurbanı olmadan azimle ve halis niyetle elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan ‘genç’ meslektaşlarımıza ithaf ediyoruz.

Giriş

1977 Türkiye’de Osmanlı tarihçiliği için önemli bir yıldır. Bu yıl, daha sonra gelenekselleşecek olan Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongrelerinin ilki Ankara’da toplandı.¹ Oldukça kapsamlı ve geniş katılımlı toplantıya Türkiye’den ve

* Türkiye’de modern tarihçilik ve Osmanlı tarihçiliği üzerine daha önce yapılan değerlendirmelerden bazıları için bkz. Zafer Toprak, “Türkiye’de Çağdaş Tarihçilik (1908-1970), Sevil Atauz (der.), *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., 1986, içinde, 431- 438; Mehmet Genç, “Tarih Araştırmaları Oturumu Üzerine Yorum”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* içinde, 439-446; Halil Berktaş, “Tarih Çalışmaları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, Cilt 9 (1985), 2456-74; Orhan Koloğlu, “Tarih Çalışmaları: 1980-95”, *CDTA*, Cilt 15 (1995), 1352-1360; Ertuğrul Tokdemir, “1980 Sonrasında Türkiye’de İktisat Tarihçiliği”, *CTDA*, Cilt 15 (1995), 1356-1357; Salih Özbaran, “1980’den Günümüze Tarih Çalışmaları”, *CTDA*, Cilt 15 (1995), 1358-1359; Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1997; Gökhan Çetinsaya, “Abdülhamid’i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış,” *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek (Sempozyum Bildirileri)*, Haz. Tanıl Bora, Semih Sökmen, Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yay., 1998, 137-146; Oktay Özel, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, 147-160; Tayfun Atay, “Çözülmemiş Bir Tarih Sorunu: Şeyh Bedreddin,” *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, 161-179. Ayrıca, henüz tebliğleri basılmamış olsa da oldukça verimli bir sempozyum olan TDV İslam Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği, Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: tespitler-problemler-teklifler, 24-25 Şubat 2001, söz konusu edilebilir.

* Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü.

* İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

¹ Kongreye sunulan bildirilerin bir kısmı daha sonra yayınlandı. Bkz. *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ed. Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara: Hacettepe Ün. Yay., 1980. Ashında bu

yurtdışından önemli tarihçiler katkıda bulundu. Toplantının düzenleyicilerinden ve Osmanlı tarihçiliğinin büyük isimlerinden Halil İncik açılış konuşmasında gelişen Osmanlı sosyo-ekonomik tarihçiliğinin bir değerlendirmesini yapıyor, yeni araştırma alanlarını işaret ediyordu.² Aynı yılın diğer önemli gelişmesi, ABD’de Binghamton Üniversitesi’nde kurulan Fernand Braudel Center’in büyük iddiayla yayına başlayan dergisi *Review*’ın ilk sayısında Osmanlı tarihine de yer açması, genç kuşaktan biri tarihçi iki sosyal bilimcinin kaleminden Osmanlı tarihçiliğinin gelecek gündemini işaret eden iddialı yazılarını yayınlamasıydı.³ Söz konusu yazının Türkçesi, aynı yıl Türkiye’de yayımına başlanan bir başka iddialı sosyal bilim dergisinde, *Toplum ve Bilim*’de yayınlandı.⁴

Bu manzara bir tesadüfün sonucu değildi. Uzunca bir süredir Avrupa’da tarihçiliğin gündemini belirleyen “sosyal tarih” yazımının birikim ve açılımları, Halil Berktaş’ın deyimiyle, Marksist olmayan ama ondan esinlenen ve beslenen Fransız Annales okulu üzerinden Amerika Birleşik Devletleri’ne taşınmış ve burada Immanuel Wallerstein’in neo-Marksist çizgisiyle birleşmişti. Bu birleşme bir bakıma Marksist üretim tarzı tartışmaları içinde bir süredir gündeme ağırlığını koyan Asya Tipi Üretim Tarzı yaklaşımı ile Wallerstein’in geliştirdiği Kapitalist Dünya Sistemi yaklaşımının senteziydi. Wallerstein ABD’deki bir grup Türk sosyal bilimciyle olan ortak mesaisi üzerinden Ankara’da yapılan toplantıya da bizzat katılmış, Osmanlı tarihinin/tarihçiliğinin dünya tarihi ve tarihçiliğiyle nasıl eklemlenebileceği üzerine bazı öneriler getirmişti.⁵ İslamoğlu ve Keyder’in anılan makalesi tam da böyle bir bağlamda gündeme gelmiş, Halil İncik dünya ölçeğindeki bu “sosyo-ekonomik tarih” eğiliminin içinden bir tarihçi olarak konuşmuştu.

Halil İncik’ı daha genç kuşaktan İslamoğlu ve Keyder’le yakınlaştıran bu ortam, dile getirdikleri görüş ve yaklaşımlar arasındaki derin farklılıkları ortadan kaldırmıyordu şüphesiz. İncik Türkiye’deki modern akademik tarihçiliğin en önemli isimlerindendi. İslamoğlu ve Keyder ise 1970’ler boyunca Türk entelektüel solunun akademik kanadını

toplantı daha önce 1973 yılında yine Hacettepe Üniversitesi’nce düzenlenen Türkiye İktisat Tarihi Semineri’nin (bkz. *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973*, ed. Osman Okyar-H. Ünal Nalbantoğlu, Ankara: Hacettepe Ün. Yay., 1975) bir devamı gibi de görülebilir.

² Halil İncik, “Ottoman Social and Economic History: A Review”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* içinde, 1-8.

³ Huricihan İslamoğlu and Çağlar Keyder, “Agenda for Ottoman History”, *Review*, I/1 (1977), 31-55.

⁴ Huricihan İslamoğlu-Çağlar Keyder, “Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim*, 1 (1977), 49-80. Bu yazıya aynı dergide verilen bir yanıt için bkz. Toktamış Ateş, “Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir Öneriye Yanıt,” *Toplum ve Bilim*, 4 (1978), 93-102.

⁵ Bkz. I. Wallerstein and Reşat Kasaba, “The Ottoman Empire and Capitalist World Economy: Some Questions for Research,” *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* içinde, 117-122.

temsil etmekteydiler. İnalçık gibi çalışmalarını ABD’de sürdürmekte olan her iki sosyal bilimciden İslamoğlu, grubun Osmanlı arşiv kaynakları üzerinde çalışmaya başlamış belki de ilk ismiydi. İnalçık’ın, ondan önce Ömer Lütfi Barkan’ın kullandığı kaynakları kullanıyor, aynı temalar üzerinde duruyor ama onları tamamen farklı bir kuramsal çerçevede değerlendiriyordu.

Bu sırada Türkiye’deki akademik Osmanlı tarihçiliği bir kanadıyla Barkan-Akdağ-İnalçık çizgisinde sosyo-ekonomik tarih yönünde gelişirken,⁶ İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde odaklaşan bir başka grup Tayyip Gökbilgin ve Cengiz Orhonlu üzerinden aynı kulvarda araştırmalar yürütüyordu.⁷ Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin İnalçık kuşağından bir başka büyük ismi Mustafa Akdağ’ın vefatının (1972) üzerinden epeyce yıl geçmiş ama onun özellikle geniş halk kitlelerinin sosyal ve iktisadi yaşamlarını belirleyen koşullar üzerine yoğunlaşan özgün ama tartışmalı tarihçiliği Ankara’da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde sınırlı da olsa kendi takipçilerini yaratmıştı. 1976’da lisans eğitimine başlayan Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü ile aynı yıllarda gelişen Ege Üniversitesi Tarih Bölümü bir boyutuyla Annales üzerinden Osmanlı sosyal tarihine açılan yeni pencereler olarak dikkati çekerken, ODTÜ Tarih Bölümü’nde Suraiya Faroqhi ilk yazılarını henüz kaleme almaya başlamıştı. Ama Türkiye’deki Osmanlı tarihçiliği bunlardan ibaret değildi. Ankara’da Türk Tarih Kurumu çevresinde odaklanan Cumhuriyet’in ilk tarihçi kuşağından Enver Ziya Karal ve Bekir Sıtkı Baykal önderliğinde bir grup tarihçi, İstanbul’dan katılan Reşat Kaynar ve Tarık Zafer Tunaya gibi isimlerle birlikte daha ziyade pozitivist aydınlanmacı bir yaklaşımla son dönem Osmanlı tarihine yoğunlaşmışlardı. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü de Münir Aktepe ve 1968’de kaybettiğimiz Cavit Baysun gibi isimleriyle bu dönem üzerinde çoktandır bir başka ekol yaratmıştı.

Manzarayı toparlayacak olursak: Sınırlı sayıda Tarih bölümleri, Ankara’da Türk Tarih Kurumu (TTK) ile Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE), İstanbul’da Türkiyat ve Türk İktisat Tarihi Enstitüleri gibi kurumlar ve nihayet bu kurumlar etrafında odaklaşmış sınırlı sayıda akademik dergi.⁸ Dönemin en önemli gelişmelerine bakılacak

⁶ Bu çizginin başlıca isimleri arasında Ankara’da Yaşar Yücel, Muzaffer Arıkan, Yavuz Ercan, Özer Ergenç, Yücel Özkaya, Musa Çadırcı, İlber Ortaylı, İstanbul’da özellikle İktisat Fakültesi’nde Lütfi Güçer, Sabri Ülgener, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, Yavuz Cezar, Tevfik Güran anılabilir.

⁷ İstanbul’da öne çıkan isimler arasında, bir ara Hacettepe Üniversitesi’nde de görev yapmış olan rahmetli Nejat Göyünç ve halen çalışmalarını büyük bir verimlilikle sürdüren Mübahat Küçükkoğlu ile bir süre sonra İzmir’de Tarih Bölümü’nü kuracak olan kadrodan Salih Özbaran ve Zeki Arıkan zikredilebilir.

⁸ Dönemin başlıca akademik tarih dergileri şunlardı: TTK *Belleten*, *Belgeler*, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *Vakıflar Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, *İktisat Fakültesi Dergisi*, *Türkiyat Mecmuası*, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *Türk Kültürü*, *Türk Kültürü Araştırmaları* ve *Türk Dünyası Araştırmaları*

olursa, önce olumlu bir gelişme: Bu fotoğraf karesine kıyasından girmeye başlamış olan, üniversitelerin diğer sosyal bilim disiplinlerinden gelen akademisyenlerin kurduğu tarih ve iktisat ağırlıklı sosyal bilimler dergisi, *Toplum ve Bilim*. Akademik ortodoksiye sol müdahalenin bu bağımsız tek akademik platformu kurulduğu 1977 yılından itibaren kısa bir kesintiyle kendi kulvarını yarattı, halen daha esnek ve kapsayıcı bir çizgide gelişerek devam ediyor. Ve önemli kayıplar: Osmanlı sosyo-ekonomik tarihçiliğinin üç önemli isminin, Cengiz Orhonlu'nun (1976), Ö. L. Barkan'ın (1979) ve 80'lerin hemen başında Tayyib Gökbilgin'in (1981) ölümleri. Akdağ'ın ardından, yeni yeni oturmaya ve kendine yer açmaya başlayan sosyal ve ekonomik tarihçiliğin bu seçkin isimlerinin de ölümüyle Osmanlı tarihçiliğinin Türkiye ayağının neler kaybettiği 1980'lerdeki sığlaşma döneminde daha iyi anlaşılacaktı. Halil İnalcık ise 1970'lerin başlarından beri çalışmalarını Türkiye dışında sürdürmekte ve Osmanlı tarihçiliğine asıl kalıcı damgasını ABD'de vurmaktaydı. Türkiye'de akademik Osmanlı tarihçiliği 1980'lere aşağı yukarı böyle bir manzara içinde girdi.

I. 1980'ler: Devletin Dayanılmaz Ağırlığı

12 Eylül 1980'in Türkiye'nin yakın siyasi ve toplumsal tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olduğuna şüphe yoktur. Bu tarihle birlikte sivil siyaset devre dışı kalmış, siyasetçiler ve geniş toplum kesimleri uzunca bir süre siyasal yaşamın belirleyici aktörleri olmaktan çıkmış, kurulan askeri rejim baskıcı politikalarını yeni oluşturduğu kurumlar vasıtasıyla bütün topluma dayatmaya başlamıştır. "Devletin bekası" ve "milli birlik ve beraberlik" söylemi herşeyin önüne geçmiş, siyasetin yanısıra bilim, edebiyat ve sanat alanları da bu bağlamda sıkı bir baskı ve denetim altına alınmıştır. Atatürkçülük resmi ideoloji olarak dayatılmaya çalışılmış, sağ ve sol düşünce hareketleri ve entelektüel faaliyetler açık veya dolaylı olarak yasaklanmıştır. Atatürkçülük etrafında dayatılmaya çalışılan devlet merkezli söylem, oldukça pragmatik bir yol tutturarak bir taraftan "çağdaş uygarlık" ve "Atatürk milliyetçiliği" bir yandan da manevi-dinsel değerlere gözle görülür bir vurgu yapmıştır. Toplumun belli kesimleriyle birlikte kimi bilim adamları ve entelektüel çevreler bu söyleme destek vermiş, devleti yüceleştiren, toplumu ve hatta kültürü otoriter bir zihniyetle tektipleştirmeye, tekseleştirmeye dönük politikaların oluşturulması sürecinde faal görev almışlardır. 1980'lerin ilk yarısı boyunca devam eden bu resmi ideoloji oluşturma çabalarına, söylemin doğası gereği bir taraftan laik-pozitivist (aydınlanmacı) diğer taraftan da muhafazakâr milliyetçi-

dergileri ise akademideki bazı milliyetçi-muhafazakar tarihçilerce üniversite dışında çıkarılan dergilerin başlıcalarıydı.

maneviyatçı bir kesim damgasını vurmaya çalışmış, ilki "Atatürkçülük" ikincisi ise genel olarak "Türk-İslam Sentezi" şeklinde tezahür etmiştir.

Söz konusu zihinsel ve ideolojik ortam içinde 12 Eylül askeri yönetimi bilimsel alana, 12 Eylül öncesi "anarşi"sinin kaynağı olarak gördüğü üniversiteye de doğrudan müdahale etmiş, ilk planda bu anarşiyle doğrudan özdeşleştirdiği sol akademisyen kadroları tasfiyeye yönelmiştir (1402'likler). Buna önemli kurumsal değişiklikler eklenmiş, 1981'de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) oluşturulmuş, Atatürk'ün bizzat kurduğu özerk Türk Dil ve Tarih Kurumları yeni ideoloji çerçevesinde 1983'de Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK) adıyla resmi yapılanma içinde bir devlet dairesine dönüştürülmüştür.⁹ Bu yeni kurumların ilkiyle üniversiteler bilimsel ve inzibati kontrol altına alınmaya, ikincisiyle de "Atatürk milliyetçiliği"ne vurgu yapan devletçi resmi ideolojiyi besleyecek önemli bir kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu iki gelişmeye aynı yıllarda büyük ve merkezi konumdaki üniversitelerde kurulan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüleri eklenmiştir. Amaç YÖK'ün kuruluş kanununda ilk sıralarda yer alan Atatürkçü nesiller yetiştirmek hedefinin somut adımı olarak, Atatürk'ü, devrimlerini ve Milli Mücadeleyi bir yandan öğrencilere daha iyi ve etkin anlatmak bir yandan da bu alanlarda "bilimsel" araştırmaları kurumsallaştırmak, çok sayıda uzman yetiştirmektir. Dönemin egemen ruhuyla uyum içinde gerçekleştirilen bu kurumsal düzenlemelerin 1980'ler boyunca Türkiye'deki sosyal bilim araştırmalarının yapıldığı yegane platform olan üniversiteleri bilim kurumları olmaktan ciddi şekilde uzaklaştırdığı açıktır. Bir tarafta Aydınlar Ocağı diğer yanda da geçmişi 1960'lara kadar uzanan TKAE gibi her ikisi de bilimi açıkça Türklük ve İslam idealleri etrafında araçsallaştıran bağımsız kurumlar da dönemin egemen ruhunun pekiştirilmesi yönünde gönüllü katkılarıyla öne çıktılar. Aslında bu kurumların "akademik" kadrolarını oluşturan insanların çok büyük bir kısmı zaten üniversitelerdeki hocalardı.

12 Eylül yönetiminin attığı en kritik adım, bugüne kadar uzanan kalıcı etkileri itibarıyla, belki de bu kadroların üniversitelerin kilit noktalarında ve özellikle AKDITYK'da hakim kılınmaları oldu. Söz konusu kalıcı etkinin bir tezahürü 1980'ler boyunca üniversitelerin ve AKDITYK'nın bilim kurumları olmaktan ziyade tam anlamıyla resmi ideoloji üreticiliği ve taşıyıcılığının ön plana çıkmasıydı. Diğer önemli tezahürü ise, gerek 80'ler boyunca, fakat daha ziyade 1990'ların "üniversite" patlaması sürecinde özellikle devlet üniversiteleriyle araştırma kurumlarında yaşanan belirgin sağ, milliyetçi-muhafazakâr kadrolaşmanın büyük ölçüde bu çekirdek kadronun eseri olmasıdır.

⁹ Bu dönüşüm bu kadarla kalmamış, AKDITYK'nın başına doğrudan bir emekli general atanmış, TTK'nın yönetiminde de benzer şekilde emekli askerler görevlendirilmiştir.

Kimilerine göre “devletine sadık”, “öz kültürümüzün evlatları”, “milli değerlerimizin bekçileri”, kimilerine göre en basitinden “taşralı” olarak nitelendirilen insan unsuru etrafında gerçekleşen bu kadrolaşmanın üniversiter yaşam ve bilimsel üretim bağlamında getirip götürdükleri günümüz sosyal bilimcileri için ciddi bir tartışma konusu olarak değerlendirilmeyi bekliyor. Bu aşamada yapılacak en anlamlı şey, bu gelişmenin, daha uygun bir terim bulunana kadar sosyolojik anlamda “taşralılaştırma”ya, akademik geleneğin sürekliliği bağlamında ciddi bir kopuşa (hem gelenekten* hem dünyadan), bir “köksüzleşme”ye tekabül edip etmediği sorusunu sormak olabilir.

1980’lerde yaşanan bu kritik kurumsal dönüşümün akademik faaliyetler ve bilimsel üretim bağlamında yarattığı sonuca bakılacak olursa, yapılacak ilk tespit herhalde açık bir eksen kayması yaşandığıdır. Bir taraftan söz konusu kurumların dayattığı dar çerçevelerin diğer yandan üniversitelerde artakalan potansiyel sahibi akademik kadroların uyguladığı yoğun oto-sansürün bu dönemde gerçek akademik ruhun ve araştırmaların üniversite dışına kaymasına yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. Bu kaymanın temel aktörleri 12 Eylül yönetiminin ya da baskıcı ortamın doğrudan (1402likler) veya dolaylı (sakal kesmeye yanaşmayanlar gibi) olarak üniversite dışına attığı veya ittiği, siyaseten sol geleneğe mensup, ya da öyle bilinen bilim adamları idi.

Bu bilim adamlarının bir kısmı 1983-85 yıllarında *Yapıt* gibi bir sosyal bilimler dergisi etrafında bilimsel etkinliklerini ve egemen ortama muhalif entelektüel söylemlerini devam ettirmeye çalıştılar. Öte yandan *Toplum ve Bilim* küçük aksamalarla da olsa yayımına devam etti. Yine aynı dönemlerde İletişim Yayınları yayın etkinlikleri bağlamında yeni bir platform olarak ortaya çıktı, kısa sürede Türkiye’nin üniversite dışı bilimsel ve entelektüel hayatına gerçekleştirdiği büyük ve kalıcı yayınlarıyla kayda değer bir hareket getirdi. Bilhassa *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, ardından *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* yalnızca sosyal bilimler değil özellikle de tarih alanında 1980’lerin en önemli kazanımları arasında sayılmak gerekir.

Öte yandan 1980’lerin özellikle ilk yarısında yaşanan devlet baskısı ve bu bağlamda oluşturulmaya çalışılan devletçi-milliyetçi söylem Atatürk’ün doğumunun 100. yıldönümü gibi vesilelerle Cumhuriyet dönemi tarihi üzerinde resmi tarih tezlerinin yeniden şekillenmesi ve canlanmasına yol açtı. Diğer yandan yine aynı söylem Osmanlıya ve hatta Orta Asya Türk tarihine kadar uzanan tarih ve coğrafyayı “millileştirme”ye girişti. Okullarda okutulan tarih ve coğrafya kitaplarının ve

* Aslında 1933 Üniversite Reformu, 27 Mayıs ve 12 Mart dönemlerinin açık müdahaleleri gözönüne alındığında Türkiye’de yerleşmiş bir akademik “gelenek”ten bahsetmenin ne derece mümkün olduğu da oldukça tartışmalıdır.

derslerinin önüne "milli" sıfatı eklendi, içindeki gayrı-millî unsurlar ayıklandı, Avrupa tarihiyle ilgili bölümlerin oranı düşürüldü. Bu bağlamda 80'lerin ortalarında özellikle "Türk-İslam Sentezi" tartışmaları ekseninde "millet" ve "ulus" terimlerinin tanımı üzerinden önemli bir tartışma yaşandı. Bu tartışmanın "ulus"çu, ya da evrenselci pozitivist aydınlanmacı kanadı bu dönemde Türk-İslam Sentezi'ni benimsemiş görünen devletin resmi söylemine ilk ciddi entelektüel-akademik karşı çıkışlardan birini ortaya koydu.¹⁰

Bununla birlikte, 1980'ler boyunca toplum ve devleti büyük ölçüde bir noktada birleştirecek, kimi "ortak tehlike" ya da "millî dava"ların ortaya çıkması bu gerilimlerin tam bir cepheleşmeye dönüşmesine engel oldu. Bu bağlamda 80'lerin başlarında ASALA örgütünün eylemleriyle birden gündeme gelen Ermeni Sorunu, 1984'ten itibaren PKK ile farklı bir boyut kazanan Kürt Sorunu ve nihayet 80'lerin sonlarında yaşanan Bulgaristan'daki Türkler sorunu, "millî birlik ve beraberlik" söyleminin ağırlığını hissettirdiği önemli duraklar oldu. Bu gelişmelerin her biri hem üniversite ve diğer devlet kurumlarındaki hem de bu kurumların dışında kalan sosyal bilimci ve özellikle de tarihçileri doğrudan etkiledi, farklı konum ve tutumlara itti. Bu sorunların herbiriyle ilgili döneme özgü bir "tarih" literatürü oluştu.¹¹

Bilimsel ve entelektüel etkinliğin ekseninin üniversite dışına kayarak açıkça kamuya dönük bir üretim yapması ve yukarıda anılan "millî dava"ların yarattığı ortam 12 Eylül baskısına karşı toplumun değişik kesimlerinde ortaya çıkan tepkiyle de birleşince, 1980'lerde Türkiye daha yaygın ve daha keskin bir popüler tartışmaya şahit oldu: resmi tarih-alternatif tarih. Tartışmanın bu dönemdeki eksenini, tahmin edileceği gibi, Atatürk ve bu bağlamda yakın tarih yani Cumhuriyet dönemi oldu. Tartışmalar kısa sürede 12 Eylül'ün yenilenmiş üniversite ve kurumlarındaki resmi ideoloji üreticisi ve taşıyıcısı

¹⁰ Bkz. Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli, Şerafettin Turan, *Türk-İslam Sentezi*, İstanbul: Sarmal Yay., 1991.

¹¹ Ermeni Sorunu bağlamında yayınlananlara örnek olarak bkz. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara: TTK, 1983; M. Kemal Öke, *Ermeni Meselesi, 1914-1923*, İstanbul: Aydınlar Ocağı, 1986; Şinasi Orel-Süreyya Yuca, *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, Ankara: TTK, 1983. Bulgaristan Türklerine örnek olarak bkz. Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri, 1878-1985*, Ankara: Bilgi Yay., 1986. TKAE'nin yayınladığı Doğu Anadolu ve Kürt Sorunuyla ilgili çalışmalarını ise ayrı bir düzlemde değerlendirmek daha doğru olur. Bunlardan tipik iki örnek için bkz. S. Ahmet Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, İstanbul, 1986; Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, Fahreddin Kırzioğlu, Mehmet Eröz, Bayram Kodaman, M. Abdulhaluk Çay, *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara, 1986. TKAE'nin aynı dönemde farklı bir isimle tekrar basımını yaptığı Laszlo Rasonyi'nin *Tarihte Türklük* adlı çalışmasının Türkçe çevirisinde orijinalindeki şekliyle Kürt ismini her geçtiği yerde "Kürttürkleri"ne çevirmesi, dönemin bilim dışı atmosferine sözde bilimsel kurumların nasıl katkıda bulunduğu tipik bir örneği olarak hafızalarda kaldı. Bunun bir eleştirisi için bkz. Halil Berktaş, "İntihal'den de Öte", *Yapıt*, 5 (1984), 97-101.

akademisyenleri de içine çekmekte gecikmedi. Tabir caizse bu noktada toplum ve devlet “tarih” üzerinden karşı karşıya geldi.

Bu gelişmelerin, özellikle Ermeni Sorununun Türkiye’deki tarihçiliğe belki de en önemli katkısı Osmanlı arşivinin daha geniş ölçüde açılması, arşivdeki çalışma ortam ve imkanlarının geliştirilmesi oldu.¹² Bu bağlamda, 80’lerin ortalarından itibaren arşivlerde çalıştırılmak üzere çok sayıda uzman kadrosunun açılması, yoğun bir tasnif, kataloglama ve yayın faaliyetine girişilmesi üç önemli sonuç doğurdu: Birincisi, Osmanlı arşivi tarihinde görülmedik ölçüde geniş bir yerli ve yabancı araştırmacı kitlesine daha etkin hizmet vermeye başladı. İkincisi arşivde istihdam edilen uzmanlara yüksek lisans ve doktora yapma hakkının tanınmasıyla, bu yoldan yetişen, arşivin karmaşık zenginliğini herkesten daha iyi kavrayan birçok genç tarihçi özellikle 1990’lardan itibaren büyük şehir ve taşra üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Son olarak, anılan siyasi sorunların tarihsel kökenlerine dair çok sayıda arşiv belgesinin yayınlanmaya başlaması, arşiv yönetimini diğer önemli belge serilerinin de düzenli olarak yayına hazırlamaya cesaretlendirdi. Devlet arşivlerinin bütün bu yeniden yapılanma sürecinde ve anılan faaliyetlerinde dönemin başbakanı Turgut Özal’ın pragmatizmi, dönemin başbakanlık müsteşarı Hasan Celal Güzel’in girişimciliğiyle* Halil İnalcık ve Kemal Karpat gibi etkili tarihçilerin uzman bilgi ve önerilerinin hayati rol oynadığını da belirtmek gerekir.

Bu gelişmelerin ve onların yarattığı ortamın, bu dönemde tarih ve Osmanlı tarihi alanındaki üretimi ve üretilenlerin içeriğini, niteliğini büyük ölçüde belirlediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ilk değinilmesi gereken, dönemin akademik tarihçiliğine doğrudan katkıda bulunan *Yapıt, Toplum ve Bilim* gibi dergilerle Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedilerinin genellikle dönemin ağırlıklı gündemine paralel bir içeriğe sahip oldukları ve dayatılan dar çerçeveleri sonuna kadar zorladıklarıdır. Bu “güncel”liğine rağmen, özellikle söz konusu ansiklopediler zengin kapsamı, olgusal zenginliği ve analitik niteliğiyle bugün de temel birer başvuru kaynağı olma özelliğini sürdürmektedirler. 1980’lerde akademik tarihçiliğin topluma dönük

¹² Bu yeniden yapılanma girişiminin önemli adımlarından biri olarak 1985’te düzenlenen sempozyum için bkz. *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul: Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı, 1985.

* Hasan Celal Güzel’in aktif politikadan neredeyse tasfiyesiyle sonuçlanan sonraki dönemlerde tarihe şahsi ilgisi büyük bir sebat ve inatla çıkardığı *Yeni Türkiye* dergisi üzerinden devam etmiştir. Bu ilginin 1990’ların sonlarında Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümü kutlamaları bağlamındaki tezahürü ise, Kemal Çiçek gibi genç tarihçilerin de katkısıyla yine kendisinin organize ettiği 12 ciltlik Osmanlı tarihi ve uygarlığı derlemesi olmuştur (bkz. Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz (ed.) *Osmanlı*, 12 cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999). Dünyanın her tarafından yüzlerce tarihçinin orijinal katkılarını içeren bu son girişim, akademik hayatımıza dışarıdan yalnızca olumsuz değil gerekirse olumlu müdahalelerin de yapılabilebileceğinin güzel bir göstergesi olmuştur.

yüzünde gerçekleşen belki de en önemli gelişme *Tarih ve Toplum* dergisinin çıkışıyla popüler tarih dergiciliğinde yeni ve çok daha içerikli bir dönemin açılması olmuştur. *Tarih ve Toplum*'un başarısı, kısa sürede toplumun farklı kesimlerinde ve bu arada resmi ideolojiyle flört eden akademik çevrelerde de benzer girişimlere yol açtı. Bu girişimlerin başarısıyla da kendini gösteren toplumsal talep ve bu alanlardaki boşluğun farkedilmesi, daha başka projeleri beraberinde getirdi. Bir 12 Eylül kurumu haline gelen Türk Tarih Kurumu'nun halka dönük bir Osmanlı-Türk tarihi yazdırma projesi kâh kurumun yapısından kâh işi üstlenen kadroların akademik-entelektüel zaafı yüzünden akim kalırken, Sina Akşin editörlüğünde büyük ölçüde yine “dışarıdakiler” in marifetiyle 5 ciltlik orijinal *Türkiye Tarihi* kısa sürede yayımlandı ve halen de önemli bir boşluğu doldurmaya devam etmektedir. Osmanlı tarih ve medeniyeti bağlamında TTK'nın başaramadığının bir benzerinin, üstelik aynı kadrolar tarafından dışarıda gerçekleştirilmesi için bir on yıldan daha fazla beklemek gerekecekti.¹³

Üniversitelerdeki tarihçilere gelince, onlar için 1980'lerin ilk yarısının 12 Eylül yönetiminin, YÖK ve AKDİTYK gibi kurumların beraberinde getirdiği yeni gelişme ve düzenlemelere uyum sağlama uğraşısı içinde geçtiğini söylemek pek yanlış olmaz. Bir üst kadrolara atanmayı düzenleyen yeni hükümlerin uygulamaya geçmesinin hemen öncesinde ve yeni uygulamaların ilk dönemlerinde akademisyenlerin gündemini büyük ölçüde bu kaygılar belirledi. Bununla ilintili olarak profesör kadrolarına atanmanın rotasyon koşuluna bağlanması mevcut kadroların Türkiye çapında hareketlenmesine yol açtı. Üç büyük şehrin üniversitelerindeki yığılma kısmen mevcut taşra üniversitelerine atamalarla hafifletilmeye çalışılmasına rağmen, büyük üniversiteler arasında da boş kadrolar üzerinden ilginç bir eleman değiş-tokuşuna şahit olundu. Taşraya gidenlerin azımsanmayacak bir bölümü özellikle YÖK sonrası düzenlemelerle ortaya çıkan yeni bölümler, dekanlıklar ve enstitülerin yöneticileri olarak atandılar. Kısacası gidenlerin de kalanların da öncelikleri arasında idari kaygılarla akademik yükselme çabaları bilimsel araştırmanın önüne geçti. Bu gelişmelere ilaveten, aynı yıllarda yeni ihdas edilen bol miktarda Araştırma Görevlisi kadrosu gelişigüzel, bilim dışı ve siyasi kıstaslarla hızlı bir şekilde dolduruldu. 12 Eylül sonrası yukarıda değinilen genel milliyetçi-muhafazakâr kadrolaşmasının diğer önemli aşamasının bu bağlamda gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz. Böylesine bir kadrolaşmanın uzun vadede doğuracağı olumsuz sonuçları kısmi olarak telafi edecek bir gelişmeyi hemen bu arada zikretmek gerekir. O ana kadar Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde sınırlı olarak uygulanan yüksek lisans ve doktora amaçlı yurt dışına öğrenci gönderme uygulamasına esasen Dünya Bankası'nın sağladığı imkanlarla YÖK de katkıda bulundu ve 80'lerin ikinci yarısından itibaren mevcut

¹³ Bkz. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, der. Ekmeleddin İhsanoğlu, 2 cilt, İstanbul: IRCICA, 1994-1997.

Araştırma Görevlisi kadrolarından çok sayıda genç tarihçiye eğitimlerini yurt dışında devam etme imkanı sağladı. Bu imkanın kullanılmasındaki bütün ilkesizlik ve gelişigüzeleğe rağmen, uygulama 1990'ların akademik tarihçiliğine esas olarak olumlu bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Bütün bunlara rağmen, üniversiteler ve bilim kurumlarındaki akademik tarihçiliğin önceliklerinde yaşanan kritik kayma, sonuç olarak Türkiye tarihçiliğinde ürün bazında büyük bir sığlaşmaya yol açmıştır. 1980'lerde yazılan ve büyük bir kısmı yayınlanmamış yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde yapılacak bir araştırmanın sözcüğü sığlaşma ve siyasallaşmanın değişik boyutlarına dair ilginç sonuçlar ortaya koyması şaşırtıcı olmayacaktır. Kısacası bu dönemde kaybeden bizzat tarih olmuştur. Bu kayıp yılların en kayda değer gelişmelerinden biri Osmanlı tarihinin belli arşiv kaynakları üzerine odaklanmış, belli şablon ve klişelerin yeniden üretimi şeklinde tezahür eden yeni tarz bir tarihçilik türünün belirgin bir şekilde öne çıkmasıdır. Bu türün özellikle tahrir defterleri ve şerhiye sicillerine dayalı kolu 80'lerin ikinci yarısından itibaren bütün 90'lı yılları da kapsayarak günümüze gelen süreçte üniversitelerdeki Osmanlı tarihçiliğinin en hızlı gelişen alanını oluşturmuştur. Hiç bir analitik boyutu olmayan sığ belgeci tarihçilik eleştirisini belki de en fazla hakedecek ürünlerin bu alanlarda verildiğini söylemek pek yanlış olmaz. 1980'lerde bu genel çerçevenin dışına çıkan az sayıdaki çalışma arasında 80'lerin başında Türkçe olarak yayınlanan Heath W. Lowry'nin çalışmasıyla Bahaeddin Yediyıldız ve Feridun Emecen'in kitapları zikredilebilir.¹⁴ Bu bağlamdaki en önemli istisnası, 1970'lerin sonunda ABD'de doktorasını tamamlayan Huricihan İslamoğlu'nun tezinin 90'ların başında Türkçe yayınlanması olacaktır.¹⁵ İçerdiği farklı soruları, kuramsal ve analitik boyutuyla Osmanlı tarihçiliğinin bu özgün çalışmasını, Türkiye'nin anılan tarihçiliğinin pek dikkate almadığı ya da onun dilini pek anlayamadığını söylemek zorundayız.¹⁶ İleride de değinileceği gibi, bu alandaki genel gidişat çok az istisnasıyla 1990'larda da aynen devam etmiştir.¹⁷ TTK'nın bu bağlamda devreye girmesi ve anılan çalışmalardan

¹⁴ Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi, 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1981; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1985; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK, 1989. Bu çalışmalara 1990'larda eklenebilecek bir başka örnek için bkz. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: TTK, 1999. Burada tahrir defterlerini bilgisayar teknolojisinin imkanlarıyla değerlendirme konusunda Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Ramazan Acun'un öncü çalışmalarını hatırlatmak yerinde olacaktır.

¹⁵ Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yay., 1991. Üç yıl sonra bu çalışmanın İngilizcesi de yayınlanacaktır: Huri İslamoğlu-İnan, *State and Peasant in the Ottoman Empire*, Leiden: E.J. Brill, 1994.

¹⁶ Bunun bir istisnası için bkz. Mehmet Öz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü İlişkileri Hakkında bir Kitap", *Türkiye Günlüğü*, 16 (1991), 151-156.

¹⁷ Osmanlı tarihçiliğinin bu türü üzerine bir eleştiri için bkz. Oktay Özel, "Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliği", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, 147, 160.

başlıcalarını 80'lerin sonlarından itibaren yayınlamaya başlamasını, o ana kadar mevcudu kalmamış kimi eski çalışmaların yeni baskılarıyla idare edişi göz önüne alındığında olumlu bir hareketlilik olarak görmek gerekir.¹⁸

Osmanlı tarihçiliğinin kurumsal açıdan hiç de parlak olmayan bu döneminde, yine de bir kaç ismin kişisel gayretleriyle öne çıktığını görmekteyiz. Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmalarının önemli bir kısmının hemen 80'lerin başında bir kitapta derlenerek yayınlanmasının özellikle bu dönemde azalarak da olsa devam eden üretim tarzı tartışmalarının devamında ve yeni nesil tarihçilerin formasyonunda önemli bir katkısı olmuştur.¹⁹ Cumhuriyet döneminin bir başka büyük iktisat tarihçisi Sabri F. Ülgener'in yıllar önce yayınlanmış en önemli çalışmasının yeniden yayımı ve bunu takibeden yeni eserleri Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin içinde tartışılabilceği kurumsal çerçevelerin çeşitliliğini göstermesi açısından dönemin diğer kayda değer bir gelişmesidir.²⁰ 80'lerin ortalarında ve ikinci yarısında bu isimlerin tezgahında yetişmiş Osmanlı iktisat tarihçileri Yavuz Cezar, Ahmet Tabakoğlu ve Ahmed Güner Sayar'ın çalışmaları dönemin en önemli ürünleri arasında sayılmalıdır.²¹ Ankara'da ise 1980'lerin sonlarına kadar ODTÜ'de ders veren Suraiya Faroqhi'yi özellikle zikretmek gerekir. Daha çok dışarıda ve İngilizce yayın yapan Faroqhi'nin her biri alanında önemli birer katkı olan kitapları ile Osmanlı tarihini dünya tarihinin temel problematikleri çerçevesinde ele alan yaratıcı ve öğretici makaleleri bu dönemde birbirini takip etmiştir.²² Yine aynı dönemde Hacettepe'de Ahmet Yaşar Ocak *Babailer İsyanı*'nın ardından özellikle Köprülü'nünkine benzer metodolojik boyutuyla öne çıkan ilk dönem

¹⁸ Bu arada Ömer Lütfi Barkan'ın Enver Meriçli ile yıllar önce hazırladığı *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*'nin de nihayet yayınlanması kurumun bu dönemdeki en önemli yayın faaliyetleri arasında sayılmalıdır. Bkz. Ö. L. Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I*, Ankara: TTK, 1988.

¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi. Toplu Eserler*, İstanbul: Gözlem Yay., 1980. Barkan'ın makalelerinin önemli bir kısmının yayınlandığı İstanbul Üniversitesi *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nın, 1985 yılında çıkardığı Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan sayısı (41/1-4 (1982-83)) bu bağlamda bir başka önemli yayın oldu.

²⁰ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yay., 1981; *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Der Yay., 1981.

²¹ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, Alan Yay., 1986; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, Dergah Yay., 1985; aynı yazar, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yay., 1986; Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Der Yay., 1986.

²² Suraiya Faroqhi'nin bu dönemde basılan başlıca kitapları için bkz. *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984 (Türkçesi: *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1993); *Men of Modest Substance. House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Osmanlı tarihine dair çalışmalarıyla dikkat çekmiş, adeta 90'lardaki daha büyük çalışmalarının işaretlerini vermiştir.²³

19. yüzyıl tarihçiliğine baktığımızda ise, Osmanlı ve Batı arşivlerini veya Osmanlıca ve Batı dillerindeki birincil kaynakları kullanarak Tanzimat, Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemlerine odaklanan çalışmaların (yüksek lisans ve doktora tezlerinin) belirginleşmeye başladığını görüyoruz. Bunun en önemli örnekleri Şükrü Hanioglu'nun doktora ve doçentlik çalışmaları olan *Doktor Abdullah Cevdet* (1981) ve *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (1985) kitaplarıdır.²⁴ Hem Osmanlıca hem de her dildeki yabancı kaynakları birarada kullanarak, hem teoriden kalkarak hem belge kullanarak, mevcut bütün kaynakları sonuna kadar tüketen Hanioglu bu çalışmalarıyla Türk tarihçiliğinde mevcut eğilimlerden bazılarını değiştirmiştir. Yine bu çizgide Zafer Toprak ve Mim Kemal Öke'nin tezlerinden bahsedebiliriz.²⁵ Bu üç ismin de doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde yapması ve 80'lerde başyapıtı *Türkiye'de Siyasi Partiler*'in genişletilmiş baskısını yayınlayacak olan Tarık Zafer Tunaya'dan bizzat etkilenmeleri tesadüf olmasa gerek.²⁶ Özellikle Osmanlıca birincil kaynaklardan (arşiv, gazete, dergi, yazma) kalkarak 19. yüzyıl Osmanlı tarihini yeniden yazma ve yorumlama girişimi Boğaziçi'nde Engin Akarlı ve Selim Deringil, Ankara'da ise İlber Ortaylı ve Sina Akşin'le devam etmiştir.²⁷ 1980'lerin ortalarında 19. yüzyıla ait yeni arşiv koleksiyonlarının açılmasıyla birlikte daha da hız kazanan bu eğilim özellikle II. Abdülhamid dönemine ilgiyi arttıracak ve asıl ürünlerini 90'ların başından itibaren vermeye başlayacaktır.

²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergah Yay., 1980 (Genişletilmiş ikinci basım: *Babailer İsyanı. Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergah Yay., 1996); *Veysel Karani ve Üveysilik*, İstanbul: Dergah Yay., 1982; *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1983 (Genişletilmiş ikinci baskı: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıb-nâmeler. Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: TTK, 1997); *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: TKAE Yay., 1985.

²⁴ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981; *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul: İletişim Yay., 1985.

²⁵ Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, İstanbul: Yurt Yayınları, 1982; Mim Kemal Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu*, İstanbul: Üçdal, 1982.

²⁶ Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 3 cilt, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1984-1989. Bu çalışmanın ilk basımı tek cilt halinde 1952'de gerçekleştirilmişti.

²⁷ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yay., 1980; aynı yazar, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul: Cem Yay., 1983; İlber Ortaylı, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara: SBF, 1981. Bu noktada, Şükrü Hanioglu'nun anılan çalışmalarıyla yeni bir hareketlilik kazanan Jön Türk dönemi üzerine çalışmalara 1990'larda eklenen ve orijinal yorumlarıyla dikkat çeken (ilki tarih yazıcılığı bakımından tartışmalı) iki incelemeyi özellikle zikretmek gerekir: Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yay., 1995; Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri. İkinci Meşrutiyet'in İlanı, Temmuz-Ağustos 1908*, Ankara: İmge Yay., 1999.

Geniş kitlelere dönük yayınlarda olduğu gibi, döneme damgasını vuran önemli çalışmaların büyük bir kısmı üniversite dışında gerçekleşti. Bu bağlamda bir taraftan Mete Tunçay, Cemil Koçak ve Hikmet Özdemir Atatürk'ten 12 Mart'a kadarki dönemin tarihinin o zamana kadar "resmi tarih" çerçevesinde ele alınagelen pek çok boyutunu tartışmaya açan orijinal çalışmalarıyla önemli bir çıkır açarken, Asaf Savaş Akat ve Ahmet İnel aynı tartışmaya iktisat ve sosyoloji boyutunda önemli eleştirel katkılarda bulundular.²⁸ Cumhuriyet dönemi tartışmalarının da ardı ardına yayınlanan *Türkiye Üzerine Tezler*'iyle aktif bir katılımcısı olan ve daha ziyade alternatif tarih yazma iddiasıyla ortaya çıkan Yalçın Küçük'ün yine geniş yankılar yaratan *Aydın Üzerine Tezler*'i tartışmayı daha gerilere, Osmanlı'nın son dönemine taşıdı. Osmanlı tarihi bağlamında bir başka kol Osmanlı'nın kapitalistleş[e]me[me] ya da Dünya Kapitalizmine eklemleme süreçlerine eğilirken,²⁹ Halil Berktaş ve Mehmet Ali Kılıçbay birbiri ardınca basılan kitapları ve yazılarıyla Osmanlı üretim tarzının özgüllüğü sorununu gündemde tuttular.³⁰ Orijinal Osmanlı kaynaklarını kullanmayan, tartışmalarını Barkan, Akdağ ve İncelik'in sunduğu olgusal bilgiler üzerinden yürüten bu çalışmalar bağlamında Berktaş, daha da ileri giderek Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin topyekün sistematik eleştirisine girişti ve bu arada 80'lerin sonlarında ve özellikle 90'ların başlarında Osmanlı tarihçiliğine yöneltilmiş en kapsamlı ve şiddetli eleştirileri kaleme aldı.³¹ Mehmet Ali Kılıçbay ise bir taraftan tek başına Batı orta ve yeniçağ tarihçiliğinin en önemli eserlerini Türkçe'ye kazandırmaya başladı; özellikle *Annales* okulunun Türkiye'de tanınmasına büyük katkıda bulundu.³²

²⁸ Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu, 1923-1931*, Ankara: Yurt Yay., 1981; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945*, Ankara: Yurt Yay., 1986; Hikmet Özdemir, *Yön Hareketi*, Ankara: Bilgi Yay., 1986; Asaf Savaş Akat, *Alternatif Büyüme Stratejisi. İktisat Politikası Yazıları*, İstanbul: İletişim Yay., 1983; Ahmet İnel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim, 1990.

²⁹ Örnek olarak bkz. Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Kapitalizm", *Yapıt*, 1 (1983), 19-35; Reşat Kasaba, "Osmanlı İmparatorluğunun Çözülmesi ve Dünya Ekonomisi", *Yapıt*, 10 (1985), 37-50; *Toplum ve Bilim*'in "Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Sistemi" özel sayısı, 23 (1983).

³⁰ Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, İstanbul: Kaynak Yay., 1983; Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F., 1982.

³¹ Bkz. Halil Berktaş, *Fuad Köprülü ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983; "Osmanlı Devleti'nin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadi ve Toplumsal Tarihi", Sina Akşin (der.), *Türkiye Tarihi, 1- Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler*, içinde 23-136; "İdeolojik Milliyetçilikten Propaganda Güdümlülüğüne", *Tarih ve Toplum*, 35 (1986); "The Feudalism Debate: The Turkish End", *The Journal of Peasant Studies*, 14/3 (1987); "Batı ve Türk Ortaçağ Tarihçiliğinin Köylülüğe Bakışının Temel Deformasyonu", *Toplum ve Bilim*, 48/49 (1990).

³² Bkz. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Ankara: Savaş Yay., 1983; Henry Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984; Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1985; L. Febvre, *Rönesans İnsanı*, Ankara: İmge Yay., 1995; Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yay., 1992; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 2 cilt, İstanbul: Eren, 1989-1990; F. Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm*, 3 Cilt, Ankara: Gece Yay., 1993; G. Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Ankara: İmge Yay., 1990; G. Duby, *Ortaçağda Entelektüeller*, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1994. Ayrıca bkz. *Tarih ve Tarihçi: Annales Okulu İzinde*, der. Ali Boratav, İstanbul: Alan Yay., 1985.

Türkiye'de üniversite dışı tarihçiliğin 1980'lerde dikkat çeken diğer çalışmaları arasında Necdet Sakaoğlu'nun *Köse Paşa Hanedanı* ile İlber Ortaylı'nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı çalışmalarıyla Taner Timur'un başta *Osmanlı Kimliği* olmak üzere kaleme aldığı mesafeli ve eleştirel yazılarını da mutlaka anmak gerekir.³³ Sakaoğlu'nun çalışması Tabakoğlu ve Cezar'ın ile birlikte o zamana kadar Osmanlı tarihçiliğinin en fazla ihmal ettiği dönemlerinden 17. ve 18. yüzyıllar tarihine özgün bir katkı olarak olumlu tepkiler alırken, Ortaylı'nın çalışması Osmanlı'nın son yüzyılına en özgün ve ihatalı bakışlardan biri olarak alanında bir klasik niteliği kazanmakta gecikmedi. Meslekten tarihçi olmamasına rağmen daha 70'lerin sonlarından itibaren Osmanlı tarihine dair önemli sentetik ürünler vermeye başlayan, 12 Eylül tasfiyesiyle kendini üniversite dışında bulan ve 80'li yılları Fransa'da geçiren Taner Timur'un bu dönemdeki çalışmaları özellikle Osmanlı klasik dönemi ve 19. yüzyılının kimi boyutlarına dair oldukça özgün değerlendirme ve yorumlarıyla dikkati çekmiştir.³⁴ Yine üniversite dışından Orhan Koloğlu ise popüler konuları belirli bir akademik standartta işleme ve üretkenliği ile basın tarihinden Masonluğa kadar farklı konularda önemli çalışmalara imza atmıştır.³⁵

II. 1990'lar: Özel ve Özerk Sektörün Yükselişi

12 Eylül döneminde YÖK'ün belirli uygulamaları bundan sonraki on yıla damgasını vuracak hızlı bir gelişim ve dönüşümün zeminini oluşturdu. Esas olarak 1982 anayasasının eğitim ve öğretimi düzenleyen temel hükümlerini dayanak alarak uygulamaya konulan iki önemli adım 90'ların akademik faaliyetlerinin kurumsal çerçevesini hem pekiştirdi hem de genişletti. İlki, 1980'lere damgasını vuran üniversiteleri kontrol altına alma çabası (I. YÖK Dönemi), ikincisi ise daha ziyade 1990'larda öne çıkan ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun "kantitatif takıntı"sı olarak adlandırılabilir hedef tanımının Türkiye siyasi tarihindeki Üçüncü Demirel

³³ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, İstanbul, 1984; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yay., 1983.

³⁴ En önemli çalışmaları için bkz. *Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara: Turhan Yay., 2. Baskı, 1979; *Osmanlı Kimliği*, İstanbul: Hil Yayınları, 1986; *Osmanlı Çalışmaları*, Ankara: Verso, 1989 (2nci baskı, İmge, 1996).

³⁵ Çalışmalarından örnekler için bkz. *Takvim-i Vekayi*, Ankara: ABS, 1981; *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan: Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul: Gür Yay., 1987; *Abdülhamid ve Masonlar*, İstanbul: Gür Yay., 1991; *İttihatçılar ve Masonlar*, İstanbul: Gür Yay., 1991; *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yay., 1992; *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, İstanbul, Müteferrika, 1998; *Avrupa Kışkırcısında Abdülhamid*, İstanbul: İletişim Yay., 1998.

Dönemi'nin popülist politikalarıyla birleşmesi sonucu yaşanan “üniversite patlaması” (II. YÖK Dönemi).

Bu patlamanın hem olumluyu hem olumsuzunu içinde barındıran iki farklı boyutu, dolayısıyla ikili bir karakteri söz konusudur. YÖK'e hakim olan kantitatif takıntı daha 80'lerde mevcut kadrolar ve üniversiteler bünyesinde öğrenci kontenjanlarının artırılması gibi görece masum bir ihtiyacın karşılanmasına dönük bir aşırılıkla başlamış, bu ise beraberinde kaçınılmaz bir fakülte, bölüm ve öğretim görevlisi artışını getirmişti. Bu amaçla girilen sağdan soldan öğretim görevlisi devşirme uygulamasına Araştırma Görevlisi kadrolarının aşırı şişirilmesi ve onlara ders verdirilmesi eklenmişti. Bu aceleciliğin ve hazırlıksız uygulamaların şahikası 1992 yılında 3837 sayılı yasa ile Türkiye sathında bir seferde 21 üniversitenin açılması kararıyla yaşandı.³⁶ Toplumsal gelişme ile yüksek öğrenim ve bilimsel üretim arasındaki denklem tersinden kurulmuş, üniversite toplumun geri kalmış bölgelerinin ekonomik ve kültürel gelişmesinin önünü açacak bir vasıta olarak görülmüştü. O günden sonra benzer üniversiteler benzer şekillerde çoğu il merkezinde açılmaya, ilçelere kadar fakülte ve yüksek okullar girmeye devam etti. Yukarıda değinilen akademik anlamda “taşralaşma” sürecinin en önemli kurumsal gelişmesini ifade eden bu teritoryal genişleme sürecinde “tabela üniversiteleri” olarak anılmaya başlanan bu okulların öğretim görevlisi ihtiyacı büyük ölçüde 1980'lerin sonlarında doktoralarını bitirmiş 12 Eylül kadrolarıyla karşılandı. Bu bir önceki dönemin siyasi kadrolaşmasının Türkiye sathında yayılması anlamına gelmekteydi. Türkiye'nin 90'larda içine girdiği oldukça seçici ve kontrollü liberalleşme sürecinde “bir anda kontrolden çıkan” çoklu ve çoğulcu talepler üzerinden kendi içinde ayrışan ve çeşitlenen bu kadroların, bu sürece karşı girilen 28 Şubat müdahalesinin bir diğer önemli hedefi haline gelişi 12 Eylül rejiminin Türkiye'ye dayatmaya çalıştığı politikaların da bir çıkmazına işaret etmekteydi. Bu yaşananları aslında bir bakıma kendini toplumun üzerinde konumlandırılan “devlet” ile kendisini iktidardan dışlanmış gören ve 12 Eylül rejiminin özel koşullarında “aşırı siyasallaşan” toplum kesimlerinin kamusal alana hakim olma mücadelesinin üniversiteler bağlamında yaşanan bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

³⁶ Yüksek Öğretim Kurumu'nun kendi kayıtlarına göre, 1981'de yalnızca 18 olan üniversite sayısı 1992'ye kadar 30'a yaklaşmış, anılan tarihten itibaren yaklaşık iki kat bir artış göstererek 1998'de 53'e ulaşmıştır. Bu rakama 1984'ten sonra kurulan 19 özel/vakıf üniversite dahil değildir. Bkz. Oktay Özel-Pınar Emiralioğlu, “A Report on the Issues of Documentation and Information in Historical Studies in Turkey: Problems and Potentials”, Abduljelil Temimi (ed.), *Modernisation et Modernism dans les pays Arabes et en Turquie au XXe siècle*, Zaghuan: Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'information, 2001, içinde, 100-101.

II. YÖK Dönemine damgasını vuran üniversite patlamasının diğer ayağını ise geçmişine yine 80'lerin ortalarına kadar uzanan özel/vakıf üniversitelerinin kurulması oluşturmaktadır. 80'li yılların büyük bölümüne YÖK başkanı olarak damgasını vuran İhsan Doğramacı'nın girişimleriyle büyük bir tartışma yaratarak 1984 tarihinde Ankara'da kurulan Bilkent Üniversitesi özel/vakıf üniversiteler zincirinin ilk halkasını oluşturdu. Bu üniversitenin ve ardından gelecek diğer vakıf üniversitelerinin kuruluş gerekçeleri arasında öne çıkan gelişmiş dünyanın büyük üniversiteleriyle her açıdan yarışabilecek üniversitelere ihtiyaç olduğu argümanı, bir bakıma böyle bir yarışa eldeki devlet üniversiteleriyle çıkılamayacağına da bir itirafı demektir. Bu aynı zamanda söz konusu üniversitelerin YÖK müdahalesiyle bile "adam edilemeyeceği" anlamına gelmekteydi. Bunun anlaşılması için fazla süre geçmedi, 1990'lar boyunca sayıları 20'lere ulaşan vakıf üniversiteleri kendi öğretim kadrolarını büyük ölçüde devlet üniversitelerinin geriye kalan kaliteli elemanları üzerinden devşirdiler. Sonuç daha baştan belliydi: geriye kalan kadrolarıyla artık iyice gözden çıkarılan ve kaderleri giderek keyfileşen YÖK yönetiminin eline bırakılan, güncel siyasi mücadelelerin içine gömülen devlet üniversiteleri, büyük şehirlerdeki birkaçı hariç, iyice dibe vururken, yurtdışından da önemli oranda bilim adamı transferiyle başta Bilkent, Sabancı, Bilgi gibi vakıf üniversiteler kısa sürede Boğaziçi ve ODTÜ ile yarışır hale gelip, hatta kimi dallarda onları da geçerek Türkiye'nin en önde gelen üniversiteleri arasında anılır oldular.

90'lı yıllarda üniversiter hayatta yaşanan bu önemli kurumsal ve idari değişimler genelde sosyal bilimlere konumuz açısından da tarih araştırmalarını doğrudan etkiledi. YÖK'ün ezeli ve ebedi takıntısı kantitatif açıdan bakıldığında ilk kayda değer gelişme uluslararası standartlarda yapılan yayın sayısındaki artış oldu. Bu gelişimde bir yandan da YÖK'ün devlet üniversitelerinin özel üniversitelerle rekabet edebilirliğini ve buralardaki bilimsel üretimin kalitesini de artıracak düşüncesiyle akademik atama ve yükseltmelerde aranacak ölçütler arasına daha fazla sayıda yayın koşuluyla yabancı dilde ve yurtdışı bilimsel platformlarda yapılacak etkinlikleri de ilave edişinin önemli bir rolü vardı.* Bu uygulamanın ortaya çıkardığı en önemli gerçek, bir kez daha devlet üniversitelerindeki bilimsel faaliyetlerin kalitesinin belli bir düzeyin üzerine çıkmasını engelleyen bazı temel yapısal sorunların varlığı oldu. Bilhassa taşra üniversitelerinde yoğunlaşan ve 12 Eylül kadrolaşmasıyla genel içindeki oranı hayli artan akademisyen kadroların, özellikle de sosyal bilimlerdeki alanlarındaki uluslararası literatürü bile takip edecek donanımda olmadıkları, mevcut üniversiter yapının da bu haliyle bu temel sorunu daha uzunca bir süre aşacak durumda olmadığı ortaya çıktı.

* Burada özellikle doçentlik sınavlarında tez zorunluluğunun kaldırılarak hakemli dergilerde makale yayımlanmaya önem verilmesinin payı da zikredilmelidir.

Tarih araştırmalarındaki durum da bundan pek farklı değildi. Bu konuda yapılan sistematik bir incelemenin de ortaya koyduğu gibi, 1990'ların özellikle ilk yarısında Türkiye'de üniversitelerdeki tarihçilerin yaptıkları yayın sayısında büyük bir artış yaşandı.³⁷ Bunun temel sebebi olarak hem tarih bölümleri ve kadrolarındaki hızlı artış hem de doçentlik sınavı kriterlerinin değiştirilmesi vurgulanabilir. Bu artışın beraberinde getirdiği akademik yükselmelerin kahir ekseriyeti sadece yurtiçi dergilerde sayıları birden artan Türkçe ve yabancı dildeki yayınlar sayesinde oldu. Yurt dışında yapılan yayınların ise çok büyük kısmı yabancı dilde ğretim yapan üniversitelerin, devlet veya özel, yine büyük lde yurt dışında akademik kariyer yapmış elemanlarınca gerçekleştirildi. Kısacası, YK'n bu düzenlemesi daha sıkı uygulanma ortamı bulduğu özel üniversitelerdeki standartların daha da yükselmesine katkıda bulunurken, devlet üniversitelerinde yayın sayısını kabartmanın dışında pek bir değişikliğe yol açmadı; tabir caizse, bir kez daha kendimiz alıp kendimiz oynadık. YK'e de bu arada toplanan parsanın kantitatif reklamını yapmak kaldı.

Devlet niversitelerinin sayısının kısa sürede üç kat artışı ve bu arada özel/vakıf üniversitelerinin kuruluşunun tarih alanına bir diğer yansıması buralarda kurulan yeni Tarih Bölümleri oldu. YK'n kantitatif takıntısının asıl tatmin sahası bir kez daha yeni açılan devlet niversiteleri oldu. En temel sorunlarla boğuşan, standart bir kütüphanesi bile olmayan bu üniversitelerin birçoğunda birden fazla Tarih Bölümü kuruldu; bir Fen-Edebiyat Fakültesinde, bir Eğitim Fakültesinde. Daha da ilginci, 90'larda yaygınlaşan ikili eğitim (gündüz ve gece eğitimi) neredeyse tamamen bu üniversitelerde uygulama alanı buldu, ya da daha doğrusu hocalar için ek ekonomik kaynak anlamına gelen bu uygulamaya en çok talep bu üniversitelerden geldi. Bu bölümlerdeki sayısı zaten sınırlı olan tarihçi, daha akademik hayatlarının başında öğretmenliğe mahkum edildi, ya da kendileri bunu ciddi akademik araştırmalara tercih ettiler. Yine de akademik ykseltmelerin gereği olarak yapmak zorunda kaldıkları yayınlar için yeni fakülte dergileri çıkmaya başladı. Bu aslında hem eğitimin hem de akademik çalışmanın kalitesizliğe ya da sığlığa mahkum edilmesinden başka bir anlama gelmiyordu; bütün bunları mümkün kılan, teşvik eden ise bir kez daha YK'n kendisiydi.

Bütün bunlara rağmen, 1980'ler ve 90'larda Türk tarihçiliğinin niversite kanadında bazı yeni dergilerin nispeten daha titiz yayınlarıyla ne çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar arasında, Ege niversitesi'nin Salih Özbaran ve Zeki Arıkan nclğnde

³⁷ Halil İnalçık-Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları", XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999, Ankara'ya sunulmuş bildiri.

1983'te çıkarmaya başladığı ve fakat sonra el ve nitelik değiştiren *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Marmara Üniversitesi'nin 1985'te Hakkı Dursun Yıldız'la yayımına başladığı *Türklük Araştırmaları Dergisi* ve Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Muzaffer Arıkan ve Yavuz Ercan'ın çabalarıyla 1990'da yayınlamaya başladığı *OTAM* birer akademi dergisi olarak ortaya çıktılar. Kısa süre önce kaybettiğimiz Nejat Göyünç'ün Halil İnalçık ve Heath Lowry ile 80'lerin başında çıkarmaya başladığı *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* ile Yavuz Cezar editörlüğünde 1991'de yayınlanmaya başlayan *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, daha bağımsız akademik nitelikleriyle öne çıkan diğer önemli dergiler oldu.

90'larda üniversitelerimizin tarih bölümlerinde verilen ürünlere genel olarak baktığımızda en çok ürünün şeriye sicilleri ve tapu-tahrir defterleri alanında verildiğini görüyoruz. Yazımızın başında belirtilen sosyo-ekonomik tarihçilik yönündeki eğilimin Osmanlı tarihi bağlamındaki karşılığını neredeyse tamamen bu kaynaklar üzerinden yürütülen araştırmalar oluşturdu. Özellikle taşra üniversitelerindeki tarih bölümlerinin çoğalmasıyla birlikte daha da genişleyen bu alanda iki tür çalışma ortaya çıktı: Ya belli bir şeriye sicilinin veya tapu-tahrir defterinin tam transkripsiyonu, ya da bunlardan kalkarak yapılan çok sınırlı bir sosyo-ekonomik analiz çabası.³⁸ Büyük çoğunluğu Yüksek Lisans ve Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmalar arasında son yıllarda klasik dönemin yanısıra 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl'ın ilk yarısına ait çalışmaların da çoğalmaya başladığını görmekteyiz.³⁹ En çok ürün verilen diğer bir alan ise Osmanlı tarihçiliğinde kullanılan temel yazma metinlerin (vakanüvis tarihleri, sefaretnameler vb.) edisyon-kritikleri oldu. Bazı üniversitelerde belli bir döneme ait olmak üzere ve belli bir proje dahilinde yürütüldüğünü gördüğümüz bu çalışmalara, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Kemal Beydilli danışmanlığında yapılan ve 18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı yazma metinlerine odaklanan bir dizi doktora tezini örnek gösterebiliriz.⁴⁰ Üçüncü olarak en çok göze çarpan ise, ilk önemli örneklerini İnalçık'ın rahle-i tedrisinden geçmiş Ortaylı'nın 1970'lerde ortaya koyduğu, teşkilat ve kurumlar

³⁸ Örnekler için bkz. Murat Koraltürk, *Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihine İlişkin Türkçe Makaleler Bibliyografyası Denemesi, 1910-1997*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998; Coşkun Çakır, "Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Tezler Bibliyografyası, 1933-1999," *Divan*, 7/2 (1999), 251-379; *Osmanlı*, 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999; www.obib.hacettepe.edu.tr; www.yok.gov.tr/web4/tezmerkezi.html.

³⁹ Örnek olarak bkz. Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 1785-1840*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1986; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: TTK, 1991; Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri: Bilecik*, İstanbul: Kitabevi, 1996; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, 1790-1840*, Ankara: TTK, 1995; aynı yazar, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1999. Diğer örnekler için dipnot 38'deki kaynaklara bakılabilir.

⁴⁰ Örnek olarak bkz. Mehmet Ali Beyhan, *Cabi Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992; *III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruzname*, haz. Sema Arıkan, Ankara: TTK, 1993; Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekayi*, haz. Adnan Baycar, Ankara: TTK, 1998.

tarihçiliği diyebileceğimiz alandır. Bu alanda Marmara Üniversitesi Tarih ve İktisat bölümlerinde gerçekleştirilen çalışmalar bilhassa dikkat çekmiştir.⁴¹

Anılan dönemde Osmanlı tarihçiliği bağlamında değinilmesi gereken bir başka husus ise, Yüksek Lisans ve Doktora tezleri dışında üniversite tarih bölümlerinde yapılan çalışmaların genel olarak ‘yıldönümleri’ veya ‘sempozyumlar’ odaklı olmasıdır. Tarihçilerimizin doktora (ve belki doçentlik) sonrasında ürettiklerinin önemli bir kısmı daha çok çeşitli yıldönümleri ve sempozyumlar vesilesiyle kaleme aldıkları çalışmalar olmuştur. Bu özellikle taşra üniversitelerinin çoğalmasından sonra hakim bir eğilim halini almışa benzemektedir. Bir yanda 1981 Atatürk Yılı’ndan 1989 Tanzimat’ın 150. Yıldönümüne,⁴² 1998 Cumhuriyet’in 75. Yılı kutlamalarından 1999 Osmanlı’nın 700. yıldönümü kutlamalarına⁴³ (muhtemelen 2003’de İstanbul’un fethinin 450. yıldönümüne) uzanan bir çizgi, diğer yanda sadece taşra üniversitelerinin değil hemen hemen her il valiliklerinin, bazı kaymakamlıkların ve belediyelerin düzenledikleri çeşitli (ya o yörenin tarihine ya da o yörede yetişmiş bir Türk büyüğüne hasredilmiş) sempozyumlara uzanan çizgi.⁴⁴ Çoğunlukla kitaplaştırılan bu faaliyetlerin çok sayıda tarihçiyi cezbediği, bunun giderek sınırlı uzmanlık alanları dışında bir ‘tarihçi turizm’ dönüşüğünü söylemek herhalde abartma sayılmaz.

Üniversitelerimizin tarih bölümlerinde yapılan Osmanlı tarihçiliğinin bir ulus-devlet ya da yöre tarihçiliğine indirgenme eğilimi de 90’lı yılların bir diğer önemli özelliği olarak karşımıza çıktı. Ele alınan konular/kişiler/olaylar büyük ölçüde ‘milli tarih ve

⁴¹ Örnek olarak bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren, 1993; Erhan Afyoncu, ‘Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütüblük (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001; Erol Özvar, ‘XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim, Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998. Kurum tarihinin iki önemli örneği için bkz. Bahaeddin Yedi yıldız, *Institution du Vaqf au XVIIIè Siecle en Turquie -etude socio-historique-*, Ankara: TTK, 1985; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*, Ankara: TTK, 1992.

⁴² Örnek olarak bkz. *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Milli Kütüphane Yay., 1991, *150. Yılında Tanzimat*, yay. haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK, 1992.

⁴³ Hemen hemen tarih bölümleri olan her üniversitede gerçekleştirilen geniş katılımlı 700. Yıl toplantılarından bildirileri basılmış bir örnek olarak bkz. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2000.

⁴⁴ En son birkaç örnek için bkz. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, 8-11 Haziran 2000, Merzifon Kaymakamlığı ve Merzifon Belediyesi, Merzifon, Amasya, Ankara: Merzifon Vakfı Yay., 2001; *Şebinkarahisar 1. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 30.6-1.7.2000, Bildiriler, Şebinkarahisar Belediyesi, İstanbul, 2000; *1. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ*, 1-3 Aralık 1999,

coğrafya'nın sınırları içerisinde seçildi. İstisnaları olsa bile bunlar genellikle ya 'milli mesele' sayılan (Bulgaristan Türkleri gibi) ya da kişinin doğduğu/göçtüğü (veya aile köklerinin olduğu) yer itibarıyla seçilen konulardı. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu coğrafyası dışında kalan bölgeleri üzerine çok az sayıda çalışma yapıldı; bu konudaki istisnalar ise ya yurtdışında yapılan doktora çalışmalarının devamı niteliğindedir ya da o bölgelerden gelip Türkiye'de master/doktora yapan öğrencilere aitti. Son yıllarda her ne kadar bu istisnaların sayısı artmaya başladıysa da, söz konusu eğilimi arttıran özellikle taşra üniversitelerinde Selçuklular'dan Cumhuriyet'e sadece o ilin veya bölgenin tarihini çalışmak şeklinde beliren çizgidir.*

Bunun dışında kalan alanlarda ise, aralarında gerçekten kaliteli çalışmalara rastlanan, başta Ermeniler olmak üzere gayrimüslimler, misyonerlik, yabancı okullar gibi ('milli mesele' addedilen) konuların öne çıktığı görüldü.⁴⁵ Göze çarpan bir başka ilginç nokta çalışılan konulardaki etnik/cinsel/mesleki tercihlerle ilgili sınırlılıklar oldu. Öyle ki, çoğunlukla kadınlar kadın, Çerkezler Çerkez, Museviler Musevi, askerler askeri tarih(i) çalışır gibi bir 'görünmez yasa' söz konusuydu. Bir başka sınırlılık ise, tarih bölümlerinin genellikle sadece belli konuları çalış(tır)ması, diğerlerini üniversitenin diğer bölümlerine bırakmasıdır. Örneğin, iktisat tarihi iktisatçılar, eğitim tarihi eğitimciler, hukuk tarihi hukukçular tarafından çalışılır/çalışılmalıdır gibi bir anlayış egemenliğini bu dönemde de sürdürdü. Batı'daki örneğe aykırı ve multidisipliner eğitim ve donanım eksikliğinin bir sonucu olan bu durumdan çıkışın ilk adımı olarak tarih bölümleri müfredatında sosyal bilimlerin (sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat gibi) diğer dallarına daha ağırlıklı yer verilmesinin gereği bir kez daha kendini hissettirdi.

Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 1999; *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 21-23 Mayıs 2000, Kastamonu Valiliği ve G.Ü. Kastamonu Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Kastamonu, 2001.

* Büyük şehir üniversitelerinde de rastlanan bu çizginin en başarılı örnekleri İzmir'deki Tarih bölümlerinde verilmektedir.

⁴⁵ Ermeni Sorunu ile ilgili çalışmalar bu dönemde de devam etti. Örnek olarak bkz. Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara: TTK, 2001. Ermeni Sorunu konusunda Türkiye'de yayınlanan ve resmi tezleri eleştiren çalışmalardan biri için bkz. Taner Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu. İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşına*, Ankara: İmge Yay., 1999. Gayrimüslimlerle ilgili çalışmalara örnek olarak bkz. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara: TTK, 1988; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yay., 1990; Gülnihal Bozkurt, *Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: TTK, 1989; Feridun Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*, İstanbul: Eren Yay., 1997. Misyonerlik faaliyetleri ve yabancı okullar için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika. Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*,

1990'larda devlet üniversitelerinde yapılan tarih çalışmalarına genel olarak bakılacak olursa, belirtilmesi gereken ilk nokta bu bağlamda en verimli alanın çoğunlukla iktisat veya iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde ya da bunlara bağlı enstitülerde yapılan iktisat tarihi çalışmaları olduğudur. Bu alanda bir yandan genç kuşak tarihçilerin çok sayıda makale ve kitap yayınladığını hem de hocaların toplu eserlerinin basılmaya başlandığını görüyoruz.⁴⁶ Finans Tarihi çalışmaları da bir başka verimli alan oldu.⁴⁷ Aynı şekilde, kendi bilimsel terminolojisini, paradigmasını oluşturmuş ve kaliteli ürünler vermeye başlamış bir başka alan da bilim tarihçiliği olarak göze çarpmaktadır. Özellikle, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesindeki (aşağıda IRCICA vesilesiyle de sözedilecek olan Ekmeleddin İhsanoğlu başkanlığındaki) Bilim Tarihi bölümünün faaliyetleri kıvanç vericiydi.⁴⁸ Ancak çalışmalarıyla uluslararası alanda ün yapmış bu bölümün anlaşılabilir bir nedenle kapatılışı gerçekten üzüntü vericidir.

1990'lar (80'lerde başlayan yeniden canlanmanın bir devamı olarak) Tanzimat, Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemleri üzerinde siyasi, idari ve düşünce tarihi çalışmalarının çoğalmaya başladığı yıllar oldu. İdare ve teşkilat tarihçiliği seçkin örneklerini Tanzimat üzerinde verirken, en çok ilgiyi Abdülhamid ve Meşrutiyet

İstanbul: Arba Yay. 1989 (Ankara: Imge Yay., 2000); İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: 1990.

⁴⁶ Genç kuşağın çalışmalarını burada saymaya imkan yok; ancak dipnot 38'deki bibliyografyalara yönlendirebiliriz. 'Hoca'lara gelince şu örnekler verilebilir: H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren, 1993; *Essays in Ottoman History*, İstanbul: Eren, 1998; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, İstanbul: Eren, 2000; Halil Sahillioğlu, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, İstanbul: IRCICA, 1999; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yay., 2000; Ö. L. Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi. Tetkikler ve Makaleler*, 2 cilt, haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 2000; Tefik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Eren, 1998. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.

⁴⁷ Bkz. Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, İstanbul: Türkiye Ekonomi Bankası, 1991; aynı yazar, *Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası, 1995; Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler*, İstanbul: Osmanlı Bankası, 1997; aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğu Banknotları*, İstanbul: Osmanlı Bankası, 1998; Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası: Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul: Eren, 1996; aynı yazar, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul: Türk Ekonomi Bankası, 2001; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı, 1999; Metin Berke, *Selanik Bankası'ndan İnterbank'a 110 Yıllık Mazi*, İstanbul: Tarih Vakfı-İnterbank, 2000.

⁴⁸ 1984'te kurulan bu bölümle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümünün Kuruluşunun 10. Yıldönümü Münasebetiyle Ekmeleddin İhsanoğlu'na Armağan*, yay. haz. Feza Gunergun, İstanbul: İÜEF, 1995.

dönemleri görmüştür.⁴⁹ 90'lar aynı zamanda göç ve nüfus çalışmalarından çocuk ve kadın çalışmalarına sosyal tarihin çeşitli konularında kayda değer çalışmalara sahne oldu.⁵⁰ Düşünce tarihi alanında ise 80'ler ve 90'larda İletişim Yayınlarının ardarda yayımladığı Şerif Mardin'in toplu çalışmaları 19. yüzyıl bağlamında önemli bir yeniden düşünme vesilesi olurken⁵¹, Osmanlı tarihinin belki de en az çalışılan bu alanındaki asıl hareketlilik neredeyse tek başına Ahmet Yaşar Ocak'ın 90'larda zirve noktasına ulaşan orijinal çalışmalarıyla yaşandı. Önce *Kalenderiler*, ardından da *Mülhidler ve Zındıklar*, yalnızca Türkiye tarihçiliğinin değil genel Osmanlı tarihçiliğinin son yıllardaki en önemli çalışmaları arasındaki yerini aldı.⁵² 90'larda Osmanlı tarihçiliği adına yapılan oldukça sorunlu ama önemli işlerden biri, tarihçiliği ve yöntemi haklı olarak tartışılan Ahmet Akgündüz'ün 1990'dan itibaren yayınlamaya başladığı dokuz ciltlik *Osmanlı Kanunnameleri*'ydi.⁵³ Osmanlı arşiv ve kütüphanelerinde bulunan bütün

⁴⁹ Örnek olarak bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul: Dergah, 1990; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan ve İngiltere, 1877-1914*, İstanbul: İSAM, 1992; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken, 1992; Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ, 1838-1868*, Ankara: TTK Basımevi, 1994; Gül Tokay, *Makedonya Sorunu: Jöntürk İhtilalinin Kökenleri, 1903-1908*, İstanbul: Afa Yay., 1995; Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkiyalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti, 1800-1914*, Ankara: TTK, 1998; A. Nükhet Adıyeye, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı, 1896-1908*, Ankara: TTK, 2000.

⁵⁰ Örnek olarak bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, 1912-1913*, Ankara: TTK, 1995; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, 1877-1890*, Ankara: TTK, 1999; Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri, 1878-1908*, Trabzon: KTÜ, 1996; Abdullah Sağlam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri, 1856-1876*, Ankara: TTK, 1997; Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1850-1900*, İstanbul: Kırkambar Yay., 1998; aynı yazar, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1917-1923*, İstanbul: Şule, 1999; aynı yazar, *Meşrutiyet Çocukları*, İstanbul: Bordo, 2000; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yay., 1996; Ali Akyıldız, *Refia Sultan*, İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.

⁵¹ Diğer önemli çalışmalar için bkz. Mümtazer Türköne, *Siyasi İdeoloji olarak İslamcılığın Doğuşu*, İstanbul: İletişim, 1991; İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İstanbul: İz Yay., 1994. Basın-yayın tarihi ve biyografi alanlarında yapılan titiz tarihçiliğin en önemli örnekleri için bkz. Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde: Meşahiri Meçhuleden Birkaç Zat*, İstanbul: Dergah, 2001, ve *Tarih Yolunda: Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, İstanbul: Dergah, 2001.

⁵² Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: TTK, 1992; *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yay., 1996; *Türkler, Türkiye ve İslam*, İstanbul: İletişim Yay., 1999. Ahmet Yaşar Ocak yalnız kendi çalışmalarıyla kalmadı, Hacettepe Üniversitesi'nde Fahri Unan ve Hulusi Lekesiz gibi genç kuşak tarihçileri de bu alana yönelterek, bu bölümde Osmanlı düşünce ve ilim tarihinin ciddi bir araştırma konusu olarak yerleşmesine önemli katkıda bulundu. Bu alanda gerçekleştirilen bir başka önemli çalışma için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, 2 cilt, İstanbul: İz Yay., 1997.

⁵³ Aslında hukuk formasyonu olan, İslam Hukuku üzerine çalışmalarıyla öne çıkan Ahmet Akgündüz'ün büyük metodolojik sorunlar içeren açıkça ideolojik "tarihçiliği" 1990'ların sonlarında, özellikle Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü etkinlikleri bağlamında sık sık çıktığı televizyon ekranlarında ve popüler Osmanlı tarihçiliğinin 20. yüzyılın sonlarındaki şahikası sayılabilecek *Bilinmeyen Osmanlı* (Said Öztürk'le birlikte, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999) kitabında bir kez daha kendini göstermiştir. Bu dönemde geniş halk kitlelerine sözde "hakiki" Osmanlı tarihi en fazla bu kitapla

kanunnameleri orijinalleri ve çevrimyazılarıyla kapsama iddiasındaki bu çalışma bu bakımdan içerdiği sorunları ve belki daha da önemlisi, tek kişinin gayretiyle altından kalkılamayacak cesamette bir iş olmaktan kaynaklanan diğer handikaplarıyla, Türkiye'de ekip çalışması ruhu ve pratiği eksikliğini bir kez daha ortaya koyan güzel bir örnek olarak da tarihçiliğimizdeki müstesna yerini aldı.

90'lı yılların en önemli gelişmelerinden olan özel/vakıf üniversitelere gelince, bunların bir kısmı lisans eğitimini de içeren tarih bölümleri açarken, diğer bir kısmı yalnızca yüksek lisans programlarından ibaret tarih bölümlerini tercih ettiler. Bunlardan biri olan Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nü ABD'den getirdiği Halil İnalçık'a kurdururken, aynı işe Bilgi Üniversitesi Mete Tunçay, Sabancı Üniversitesi ise Halil Berktaş ile girişti. 1980'lerde üniversite dışında kalan ve araştırmalarını bir önceki bölümde anlatılan yayın faaliyetleriyle ya bağımsız ya da özel sektörde sürdüren Berktaş ve Tunçay'ın yanısıra, Cemil Koçak, M. Ali Kılıçbay, İlber Ortaylı gibi daha birçokları 1990'larda böylece büyük ölçüde özel üniversitelerin iddialı tarih bölümlerinde çalışmaya ya da oralarda ders vermeye başladılar. 80'lerle karşılaştırıldığında karşımıza çıkan bu ilginç gelişme iki noktayı işaret etmekteydi: Birincisi, kimi yasal düzenlemelerle 12 Eylül tasfiyesinden pay alan sosyal bilimci ve tarihçilerin üniversitelerde çalışma haklarının geri verilmesi herşeyden önce itibarlarının iadesi anlamına geliyordu. İkincisi, daha esnek yapıları ve daha olumlu çalışma koşulları ile vakıf üniversiteleri Türkiye tarihçiliğinin en eleştirel kadrolarına kapılarını açmakla devletten gelebilecek ideolojik müdahaleler karşısında akademik özerkliklerine ciddi bir şekilde sahip çıktıklarını gösterirken, söz konusu tarihçiler de yalnızca mesleklerini asli ortamlarında, üniversitelerde sürdürmekle kalmayacak, böylece çok problemlili tarih eğitime de doğrudan katkıda bulunma imkanına kavuşacaklardı. Bu ayrıca, 90'larda devletin akademik hayata müdahalesinin bir önceki dönemdekine oranla önemli ölçüde kırıldığına da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bir başka ilginç nokta ise, 80'lerde bir kısmı zorunlu bir özel sektör tecrübesi yaşayan, bu arada kendi alanlarında proje geliştirme ve yönetme tecrübeleri de artan bu her anlamda dünyaya açık tarihçi kadrolarının yeniden akademiye dönüşlerinin büyük ölçüde özel üniversitelerde noktalanmasıdır.

1990'larda Türkiye'deki tarihçiliğe ve özellikle de Osmanlı tarihçiliğine asıl damgasını vuran gelişme ise vakıf üniversitelerin dışında ayrı bir kulvarda gelişen özel ve özerk sektörün bu alana el atması oldu. Özel sektöre daha sonra gelmek üzere bu noktada

sunulmuştur demek pek yanlış olmaz. Bunun karşı cepheden aksi sedası ise Erdoğan Aydın'ın *Osmanlı Gerçeği. Nizam-ı Alem'in Gayri Resmî Tarihi* (İstanbul: Su Yay., 1999) olmuştur.

öncelikle “özerk” sektörle ne kastedildiğinin açıklanması gerekir. Bununla esasen devlet kurumlarıyla ilişkili ya da devlet destekli özel statülü kurumları kastediyoruz. Bir kısmı 1990’lardan çok önce de var olan, bir vakıf, enstitü ya da araştırma merkezi olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, doğrudan özel girişim olarak kurulan benzerleriyle birlikte, bu dönemde bilhassa ekip çalışmasının, büyük projelerin ve verimli bir yayın politikasının hayata geçirildiği asıl platformlar oldular. 1990’larda Türkiye’de tarihçiliğin ve tarih araştırmalarının hem çeşitlenmesi hem nitelik değiştirmesinde lokomotif görevi gören bu tür merkezlerin başını 1980’de kurulan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1985’te kurulan Türk Arap İncelemeleri Vakfı (TAİV) (sonradan Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, OBİV), 1988’de kurulan Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) gibi kurumlar çekmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler serisiyle önemli bir işe girişmiş, önemli yayınlar yapmıştır. Bütün bu özerk kurumlara, Devlet Arşivleri de kendi faaliyetleriyle katılmış, 1980’lerde başladığı önemli belge koleksiyonlarından seçti yayıncılığını bu dönemde daha da genişleterek, bunlara Tahrir Defterleri, Muhasebe Defterleri ve Mühimme Defterleri serilerini de eklemiştir.⁵⁴

Anılan kurumların gerçekten büyük başarıları bir yana, 1990’larda Türkiye’deki akademik ve popüler tarihçiliğe ve bu arada tabii ki Osmanlı tarihi araştırmalarına en büyük damgayı vuran, en önemli katkıyı yapan özel kurumun Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (kısaca Tarih Vakfı) olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1991’de bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan ve kısa sürede faaliyet çerçevesinin genişlemesiyle birlikte yalnızca ülkenin kültürel hayatı değil toplumsal alandaki etkisi ve etkinliği de artan Tarih Vakfının belki de en büyük hizmeti tarih etkinliğinin boyutlarını genişletmek olmuştur. Vakıf, tarihsel araştırmanın eksenini merkezi devlet ve kurumlarından yerelin ve sıradan insanın, sivil kurum ve kuruluşların tarihine, kitlesel veya marjinal toplumsal hareketlere kaydırmıştır. Alternatif bir Türk Tarih Kurumu gibi çalışan Tarih Vakfı, yayınladığı ansiklopediler, tematik bilançolar, çeviri ve telif yüzlerce kitap, *Toplumsal Tarih* gibi yarı popüler, *New Perspectives on Turkey* gibi akademik dergilerin yanısıra, düzenlediği kongreler, atölye çalışmaları, kent ve kurum tarihi projeleri, son derece modern sergi etkinlikleri, 75. Yıl ve Habitat gibi dev projelerdeki katkısıyla tarihi bir yandan topluma sevdirmiş, bu tür etkinliklerin önemini bizzat devlete kabul ettirmiş, bir yandan da kısır akademik tarihçiliğin ve bizzat tarihçilerin ufuklarının zenginleşmesine muazzam bir katkıda bulunmuştur. Üstelik

⁵⁴ Arşivlerimizin bütün cephelerinde maalesef aynı başarı sağlanamamıştır. Örneğin, uzunca bir süredir bir bilim ve araştırma komisyonu teşkil eden Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, bünyesinde barındırdığı Kuyud-ı Kadime arşivindeki tahrir defterlerinin bir kısmını yayına hazırlamışsa da, bunları basmayı bir türlü başaramamış, son yıllarda da bu grubun çalışmalarını sessizce askıya almıştır.

bütün bunları son derece profesyonel bir ciddiyet içinde yürütmeyi başarmış, ürün bazında 1990'lı yıllara damgasını vuran ampirik ve kuramsal tarih çalışmalarının pek çoğuna Tarih Vakfı ya proje sahibi ya da yayıncı olarak imzasını atmıştır.⁵⁵

Bütün bu faaliyetleriyle Tarih Vakfı bu dönemde “tarihi sevdiren kurum” olmanın yanısıra tarihi halka götüren ve halkı tarihin içine çeken kurum olmayı da başarmıştır. 1980'lerde Türkiye'deki tarihçiliğin gündemini nasıl devlet belirlemişse, aynı rolü 90'lı yıllarda neredeyse tek başına Tarih Vakfı'nın oynadığını söylemek pek abartma sayılmamalıdır. Bu bir anlamda devlete karşı sivil toplumun, hükümet dışı kurumların (NGO) bir zaferi olarak da görülebilir. Daha da ilginç, bu başarının altındaki çekirdek kadronun büyük ölçüde daha 12 Eylül öncesinden tarih alanına sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden giren, *Toplum ve Bilim*, *Yapıt*, *Tarih ve Toplum* gibi dergileri çıkaran, 80'lerde büyük ölçüde üniversite dışında bırakılan ve nihayet 90'larda daha donanımlı olarak en kaliteli üniversitelerde daha etkin konumlarda karşımıza çıkan aynı isimlerden oluşmasıdır. Bu, aynı zamanda 1960-70'lerin sorgulayan eleştirel düşünsel zenginliğinin Türkiye tarihçiliğinde çeyrek yüzyıllık macerası, marjinallikten merkezî bir konuma yükselişinin hikayesi olarak da okunabilir.

1990'larda Osmanlı tarihçiliğine önemli katkılar yapan üniversite dışı kuruluşlara ikinci örnek olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'ni (İSAM) anmak gerekir. Bu kurumun en önemli ürünü, ilk cildi 1988'de çıkan ve şu ana kadar 23 cildi yayınlanmış olan *İslam Ansiklopedisi*'dir. Osmanlı tarihi ile ilgili çok sayıda madde içeren ansiklopedi, genellikle İstanbul'daki tarihçilerin kontrolünde, ama yurt içi ve yurt dışındaki diğer uzmanlara da açık bir yayın politikası izlemektedir. Toplam 40 ciltte bitirilmesi planlanan ansiklopedideki Osmanlı tarihi ile ilgili maddeler genellikle sıkı bir literatür taraması sonucunda, literatürde varılan son aşamayı tespit eden yazılar olmaktadır. Bu ansiklopedide yayınlanan söz konusu çalışmalar, bu bağlamda Batı'da ve Türkiye'de yapılan Osmanlı tarihi araştırmalarını birleştiren bir envanter hüviyetini de kazanmaktadır. Özellikle Azmi Özcan ve Tufan Buzpınar'ın başkanlıkları döneminde hızla büyüyen İSAM, her geçen gün (bağışlar ve satın almalarla) zenginleşen kütüphanesi ve dokümantasyon arşivinin yanısıra Osmanlı tarihi ile ilgili makalelerin de yer aldığı *İslam Araştırmaları Dergisi*'ni (Sayı 1, 1997- Sayı 4, 2000) çıkarmaktadır.⁵⁶

⁵⁵ Tarih Vakfı'nın gerçekleştirdiği oldukça kapsamlı yayın etkinlikleri için vakfın web sayfasına bakılabilir: www.tarihvakfi.org.tr

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.isam.org.tr

İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı olarak 1980'de faaliyete geçen İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) ise, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yönetiminde bir ekip çalışmasıyla özellikle Osmanlı bilim tarihi alanında olmayan literatürü yoktan var etmenin ötesinde, alandaki mevcut problematikleri adeta yeniden inşa etmiştir. IRCICA'nın Osmanlı tarihçiliğine bibliyografya alanında yaptığı katkıları da unutmamak gerekir.⁵⁷ Aynı şekilde, belli bir organizasyon, mali kaynak ve koordinasyon ile bir ekibin neler başarabileceğinin bir başka örneği İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı İstanbul Araştırmaları Merkezi oldu. Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kala ve Salih Aynural yönetimindeki bir ekiple İstanbul'a dair bütün arşivleri tarayan merkez, topladığı belgeleri tasnif ederek, bunların asıllarını ve transkripsiyonlarını seriler halinde neşretmeye başlamıştır.⁵⁸ İstanbul Araştırmaları Merkezi ayrıca İsmail Kara'nın editörlüğünde *İstanbul Araştırmaları* dergisini çıkarmıştır (şu ana kadar 7 sayı). İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu kentin tarihiyle ilgili önemli yayınlar da gerçekleştirmiş, toplantı ve sergiler düzenlemiştir.⁵⁹

1990'lara damgasını vuran bütün bu özel/özerk kuruluşların belki de en büyük katkısı, belli bir özerk kurumlaşma, mali kaynak ve işbirliği (ekip çalışması) ile kısa zamanda neler başarılabilirliğini kanıtlamalarıdır. En büyük sorunları ise mali kaynaklarının sürekliliği ve devlet kontrolü noktasında yaşanmıştır. Türkiye ekonomisindeki olumsuzluklar ya da genel olarak dayandıkları mali kaynakların istikrarsızlığı bu kuruluşların çalışmalarını doğrudan etkilemiş, halen de etkilemektedir. İkinci olarak, özellikle 28 Şubat sonrasında devletin özellikle belli vakıflar üzerindeki denetimini sıkılaştırmasının bu kuruluşların çalışmalarını da olumsuz bir şekilde etkilediği ortaya çıkmıştır. Örneğin, IRCICA eski parasal gücünü yitirmekten dolayı birtakım sıkıntılar yaşarken, İstanbul Araştırmaları Merkezi'nin faaliyetleri Ali Müfit Gürtuna'nın belediye başkanlığı döneminde gösterilen kayıtsızlık nedeniyle durma noktasına gelmiştir. İslam

⁵⁷ Örneğin, Hasan Duman, *Salnameler ve Nevsaller*, İstanbul: IRCICA, 1982; aynı yazar, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)*, İstanbul, IRCICA, 1986. Zengin bir kütüphane ve arşive de sahip olan IRCICA'nın bütün yayınları ve faaliyetleri için bkz. www.ircica.org

⁵⁸ İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yayınları, her biri birkaç ciltlik kitap halinde İstanbul Esnaf Tarihi, İstanbul Ticaret Tarihi, İstanbul Tarım Tarihi, İstanbul Vakıf Tarihi, İstanbul Finans Tarihi, İstanbul İstatistikleri, İstanbul'da Sosyal Hayat gibi çok değişik alanları içermektedir.

⁵⁹ Ankara Belediyesi bir ara benzer faaliyetlere giriştiyse de bu alanda İstanbul'unkiyle kıyaslanamayacak derecede fakir ve güdük kalmış, uzunca bir süredir gündemde olan Ankara Ansiklopedisi fikri bir türlü kuvveden fiile geçememiştir. Henüz İstanbul örneğinde gördüğümüz çalışmalarla kıyaslanacak çapta

Araştırmaları Merkezi ise mali sorunların yanısıra, bağlı olduğu Türkiye Diyanet Vakfı hakkında kamuoyunda yapılan tartışmalar sebebiyle sürekli olarak denetim altında tutulmakta, çalışmaları her geçen gün kısıtlanmaktadır.

90'lı yıllarda Türkiye'de genel olarak tarihçiliğe özel olarak Osmanlı tarihçiliğine önemli bir katkı da bankalardan, büyük şirketlerden ve tarih çalışmalarına yönelmiş yayınevleri ve kitapçı-sahafardan gelmiştir. İlk iki grup büyük ölçüde Tarih Vakfı vasıtasıyla kendi kurum tarihlerini ya da içinde serpiydikleri kent tarihlerinin yazılmasına doğrudan finansal katkı sağlamışlardır. Osmanlı Bankası, Kentbank, Interbank ve Egebank Tarihleri, Tekel, Tariş ve İzmir Ticaret Borsası Tarihleri, Mardin ve çevresinin tarihine dair araştırmalar bu etkinliklerin öne çıkan örnekleri olmuştur. Daha önceki dönemlerdekinden belki de daha fazla sayıda yayınevi, kitabevi-sahaf ciddi tarih çalışmalarının yayımına yöneldiler. Bu bağlamda İletişim Yayınevi 80'lerde başlayan etkinliğini aynı ciddiyet ve tempoyla 90'lara da taşıdı. Eren ve ISIS Yayınları faaliyetlerini neredeyse tamamen tarih çalışmalarına hasrettiler. Yapı Kredi, İmge, Metis, Sarmal, Ayraç, Dergah, Akademi, Yeni Türkiye, Kitabevi gibi yayınevleri ciddi tarih serileri oluşturarak, bu alanda önemli katkılar sağladılar. 1990'larda bir çok yayınevi ve kitapçı-sahaf daha ziyade tarih ağırlıklı ciddi dergiler çıkarmaya başladılar (*Yeni Türkiye, Türkiye Günlüğü, Müteferrika, Kebikeç, Tepekule, Simurg, Dergah, Divan* gibi). Bu dergiler bir yandan akademideki tarihçiler için özgün çalışmalarını yayımlayabilecekleri ilave bir akademik vasıta işlevi görürken, bir yandan da fakülte dergilerinin sınırlayıcı çerçeveleri içinde tam olarak kullanma fırsatı bulamadıkları entelektüel kapasitelerini serbestçe ortaya koyabilecekleri düşünce platformları işlevi görmüştür.

Yukarıda anılanların yanısıra daha birçok yayınevinin giderek artan ölçüde tarihe yönelmesinde 1990'larda çalıştıkları üniversitelerin bunaltan ortamında çok erken bir noktada heyecanlarını yitirme noktasına gelen çok sayıda genç tarihçinin üretici enerjilerini kanalize edebilecekleri yeni alanlar arayışı sürecinde zaten yakın ilişki içinde oldukları yayın sektörüne giderek daha organik bir ilişki kurmalarının da önemli bir rolü olduğu kuşkusuzdur. Hatta anılan yayınevlerinin birçoğu söz konusu etkinliklerinde doğrudan bu tarihçilerden editoryal destek almış, bunun en önemli sonucu 90'larda temel ürünlerini veren genç kuşak tarihçilerin doktora veya yüksek lisans çalışmalarının giderek artan ölçüde yayınlanma fırsatı bulması olmuştur. Bu bağlamda bir başka önemli katkı ise, tarih alanında yayınlanan çeviri kitapların sayısındaki gözle görülür

olmasa da, İzmir Belediyesi giderek artan bir tempoyla İzmir kentinin ve yöresinin tarihine dair önemli çalışmaları finanse etmekte ve yayınlamaktadır.

artıştır. Yayınlanan ya da Türkçeye çevirilen tarih çalışmalarının sayısındaki artış otomatikman kalite artışı anlamına gelmese de, bu sayede daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak sayıda ve çeşitlilikte akademik çalışma bu dönemde irili ufaklı, kalıcı veya geçici onlarca yayınevi vasıtasıyla okuyucusuna kavuşma fırsatı yakalamıştır. Hatta bu gelişmenin, akademik tarihçiliğimize yeni bir motivasyon kaynağı olarak olumlu bir katkısı olduğu bile ileri sürülebilir.

Özel/özerk sektörün yükselişine paralel olarak, Osmanlı tarihçiliği bakımından 90'lara damgasını vuran en önemli ikinci gelişme popüler tarihçiliğin yaygınlaşması oldu. Bunda hiç şüphesiz Türkiye'de yaşanan iletişim patlaması (medya çağının başlaması), özellikle özel televizyon kanallarının çoğalması etkili olmuştur. Bu popülerleşmenin ya da medyatikleşmenin çeşitli tezahürleri oldu. Türkiye'de hep varolegelmiş (ama o güne kadar belli sağ ya da sol çevreler içinde sınırlı kalmış) resmi-gayriresmi tarih tartışmasının (diğer favori konular olan cinsellik ve din ile birlikte) bir yandan çok satışlı haber-magazin dergileri diğer yandan özel televizyon kanallarındaki çeşitli tartışma programları yoluyla her kesimden ve yaştan kişinin gündemine girmesi oldu. Resmi devletçi Atatürkçülük dayatmasına tepki olarak zaten varolan İslamcı sağ ve farklı sol grupların dile getirdikleri 'gayriresmi' ya da 'alternatif' tarih tezleri kendilerini duyuracak büyük bir zemine/imkana kavuştu. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde tabu kabul edilen, merak uyandıran ne kadar konu varsa (Ermeni meselesinden varlık vergisine, kardeş katlinden padişahların nesebine kadar) toplumun her kesimi tarafından tartışılmaya başlandı. Talebin artışı arzı da hızlandırdı. Bu alternatif tarihe malzeme olacak çok sayıda kitap (özellikle çok sayıda anı) yayınlanmaya başladı. Geçmişte yayınlanıp unutilenler tekrar basıldı; yastık altında saklananlar ortaya çıkarıldı. Peşpeşe kutlanan Cumhuriyetin 75. Yılı ve Osmanlının 700. Yılı (1998-1999) bu eğilimin zirvesi oldu. Medya kendi kahramanlarını yarattı.⁶⁰ Bu bağlamda en çok konuşulan isimler İlber Ortaylı, Ahmet Akgündüz ve Cemal Kutay oldu. Bu eğilim kendini edebiyatta ve sinemada göstermekte gecikmedi. Hem yerli hem yabancı tarihi romanlar ya da romansal tarihler, aile tarihleri, tarihsel biyografiler çok satan kitaplar arasına girdi. Orhan Pamuk'tan Ahmet Altan'a pek çok örneği görülen bu romanlar (ve konusunu tarihten alan sinema filmleri ve belgeseller) medyadaki tartışmayı daha da

⁶⁰ Bir televizyon tartışmasının metni için bkz. *Ali Kirca ile Siyaset Meydanı: 700. Yılında Osmanlı*, İstanbul: Sabah Kitapları, 1999.

körüklediler. Ancak bütün bu süreç (Türkiye'de iletişim patlamasının genel eğilimine de uygun olarak) sıklıkla (hatta seviyesizlikle) sonuçlandı demek herhalde haksızlık olmaz.

Sonuç Yerine

Son çeyrek yüzyılda Türkiye'deki Osmanlı tarihçiliğinin yukarıda ana hatları çizilen serüveni üzerinden toplu bir değerlendirme yapılacak olursa, bu tarihçiliğin, içinde gerçekleştiği toplumsal ve siyasal ortam bir yana, akademik anlamda başlıca üç temel gelişme ekseninde biçimlendiği, bir seyir takip ettiği söylenebilir: a) Arşivlerin yeniden yapılandırılması, b) yeni Tarih bölümleri ve içe kapanma, c) yükselen standartlar ve dışa açılma.

1980'lerde Osmanlı arşivlerinin yeniden yapılandırılması ve bu bağlamda belge tasnifi ve kullanıma sunulması konusunda yeni bir personel politikasıyla da desteklenen yeni işleyişi Osmanlı tarihçiliğinin üzerinde gelişeceği temel kaynak ve bu kaynağa ulaşma sorununun aşılmasında çok önemli bir adım olmuştur. Düzenli olarak kullanıma açılan her yeni koleksiyon, özellikle 1990'larda sayıları hızla artan tarihçilerin bir yandan işini kolaylaştırmış diğer yandan üzerinde çalışılan konularda dikkate değer bir çeşitlenmeye yol açmıştır. 1990'lara kadar ülkenin değişik yerel kütüphanelerinde muhafaza edilen şeriye sicillerinin, İstanbul'dakiler hariç, Ankara'da tek merkezde (Milli Kütüphane'de) toplanmış olması tarihçilerin işini kolaylaştıran bir başka önemli gelişme olmuştur. Bu, zaten kimi büyük arşiv koleksiyonlarına sahip Ankara'nın bir araştırma merkezi olarak önemini daha da artırmıştır.

1990'lardaki üniversite patlamasına paralel olarak yaşanan Tarih Bölümlerinin sayısındaki artışın bir önemli sonucu tarihçi sayısındaki yükseliş ise diğeri de Osmanlı tarihçiliğinin Türkiye sathındaki icraat sahasının genişlemesi ve işlediği konuların çeşitlenmesi olmuştur. Söz konusu yaygınlaşmanın ve konu çeşitlenmesinin Türkiye'deki tarihçiliğin kalitesine henüz olumlu bir katkısının olduğunu söylemek çok zordur. Aksine, bu gelişmenin kapalı devre yapılan, zihinsel çerçevesi ve yöntemleri bakımından bu döneme özgü oldukça sığ bir tarihçiliğin de yaygınlaşmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, günümüzde iyice uluslararasılaşan Osmanlı tarihçiliği içinde pek bir ağırlığı olmayan ve fakat Türkiye'deki Osmanlı tarihçiliğinin oldukça büyük bir kesimini temsil eden bu tarihçilik tarzının Osmanlı tarihinin olgusal bilgisinin daha çeşitli ve daha ayrıntılı bir şekilde önümüze dökülmesi gibi önemli bir katkısı olduğunu da bu arada belirtmek gerekir. Hakkıyla işlenmemiş de olsa, büyük

ölçüde bu yaygın tarihçiliğin ortaya koyduğu bilgiler sayesinde ki, bugünkü Osmanlı tarihçiliği alan ve konu itibariyle İstanbul ve saray sınırlarının dışına çıkmış, merkez taşra ilişkileri artık taşra zaviyesinden işlenmeye, şimdilik Anadolu'yla sınırlı da olsa, kapsayıcı Osmanlı şemsiyesinin gölgesi altındaki bölgesel farklılıklar, çeşitlilikler kendini daha fazla göstermeye, tarihçilerimizin gündeminde kalıcı olarak yer almaya başlamıştır. Kapsam olarak sosyal ve ekonomik tarih bağlamında değerlendirilebilecek bu gelişmelerin zamanla ortaya çıkacak dört başı mamur bir “sosyal tarih”in habercisi olması umulur.

Bütün bu potansiyel zenginliğine rağmen sözünü ettiğimiz yaygın sığlaşma ve içe kapanma olgusuyla ilk başta tezat teşkil eden üçüncü gelişme ise, özellikle 90'lı yıllarda Osmanlı tarihçiliğinin diğer yüzünü ortaya koymaktadır. Madalyonun öteki yüzündeki bu gelişme, 80'li yılların ortalarından itibaren artan bir ivme kazanan belirgin bir dışa açılmadır. Burada dışa açılmadan kasıt, belki Cumhuriyet devrinin hiç bir dönemiyle kıyaslanamayacak sayıda Osmanlı tarihçisinin, bu alanın uluslararası standartlarına yakın veya bu standartlarda bir tarihçilik donanımı ve pratiği ortaya koymasıdır. Son çeyrek yüzyılın bu önemli hamlesinin bir ayağını yukarıdaki sayfalarda zikredilen, Türkiye'deki tarihçilik alanına sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden giren ve süreç içinde en azından sınırlı bir çerçevede ve belli üniversitelerde yapılan akademik tarihçiliğin çehresini olumlu yönde değiştiren isimler oluşturmuştur. Bu gelişmenin diğer ayağında ise, bir yandan Türkiye'nin dışa açık tarihçiler kuşağının önemli isimlerinin rahle-i tedrisinden geçmiş olmanın avantajıyla mesleğe nisbeten iyi ve şanslı bir başlangıç yapan, bir yandan da üzerinde durduğumuz dönemde gerek MEB gerekse YÖK gibi kurumlarının sağladığı imkanlarla uzmanlık eğitimlerini yurtdışında gerçekleştirme fırsatı bulan artan sayıdaki genç tarihçiler kuşağı vardır. Anılan değişik kulvarlardan bu gruba giren tarihçilerin iki yönlü bir işlev gördüğü, bir yandan Türkiye'deki Osmanlı tarihçiliğini dünya tarihçiliğine bir yandan da Osmanlı tarihini dünya tarihine ortak standartlar ve temalar üzerinden eklemlemeye gayret ettikleri söylenebilir.⁶¹

Türkiye'nin akademik tarihçiliğinde 1980'li yıllardan itibaren yaşanmaya başlanan, olumlu ve olumsuz boyutlarına yukarıda dikkat çekmeye çalıştığımız niceliksel

⁶¹ Bu bağlamda 1990'larda belli ki dünya çapında gerçekleşen büyük konjonktürel değişmelere paralel olarak Türkiye'de ilginç bir gelişme yaşandı: Bu yazının başında Türkiye'deki Osmanlı tarihçiliğini ve bu çerçevede Osmanlı tarihini dünya tarihi ve tarihçiliğiyle eklemleme gayretlerinin ilk önemli örneği olarak tarihçiliğimize yeni bir boyut getirdiğini söylediğimiz "üretim tarzı tartışmaları" sessizce gündemden çıktı; tartışmanın halen yaşayan ve her biri farklı kulvarlarda önemli akademik konumlarda bulunan aktif katılımcılarından geriye retrospektif ciddi eleştirel bir değerlendirme bile bırakmamacasına. 90'lı yıllarda böyle bir bilançoya vesile yaratmayı amaçladığı anlaşılan ilginç bir girişim için bkz. *Kebikeç*, Sayı 1 (1995).

patlamanın birbirini bütünleyen bu önemli gelişmelerin, iç içe geçmiş bu süreçlerin ortak sonucu olduğuna şüphe yoktur. Osmanlı tarihçiliğindeki söz konusu hareketlenmenin, bu çalışmanın analitik kurgusuna da açıkça yansdığı gibi, üç ana kulvarda, üniversitelerde, üniversite dışı özel/özerk kurumlarda ve popüler alanda farklı yansımaları olduğu yeterince açıktır. Bu bağlamda karşımıza çıkan büyük şehir ve taşra eksenli bariz ikilik, biraz daha derinlemesine incelendiğinde, aslında basit bir taşra-büyük şehir farklılaşması olmaktan ziyade (zira taşra üniversitelerindeki kadrolar da bazı büyük şehir üniversitelerindeki tarih bölümleri tarafından yetiştiriliyor), dış dünyaya, uluslararası Osmanlı tarihçiliğine açık ve kapalı zihinsel/mesleki tutumlar arasındaki kritik farklılık olarak görülmelidir.

Söz konusu farklı zihinsel tutumlar ve bir ölçüde bununla ilişkili farklı tarihçilik tarzları arasındaki makul sınırların çok ötesinde seyreden ve hâlâ büyük ölçüde temel yapısal sorunları da içeren bu uçurumun, yeni yüzyıla girerken Türkiye'de yalnızca tarihin değil genelde sosyal bilimlerin önündeki en önemli problemlerden biri olarak üzerine gidilmeyi beklediği söylenebilir. Aksi taktirde, ve büyük ihtimalle, çözümü yine akıp giden zamandan bekleyeceğiz. Kısacası, bundan evvel olduğu gibi yine hadisat hükmünü yürütecek, biz peşinden sürükleneceğiz.